

BULLETIN

STÁTNÍ VĚDECKÁ KNIHOVNA

PSYCHOLÓG

V ČESKOSLOVENSKU

Roč. 18, 1. 1987, č. 1, edice 2

DESEY, E

ORGÁN ČSPS
SPS

Ročník 18
1987
ČÍSLO 1

Bulletin Psychológ v Československu slúži pre internú potrebu členov a orgánov ČSPS a SPS. Uverejňuje príspevky, skúsenosti a poznatky týkajúce sa života ČSPS a SPS, práce psychologickéj profesie a členov spoločnosti ako aj anotácie knižných publikácií. Vychádzajú dve čísla ročne. Zaslané príspevky považuje redakcia za definitívne znenie, vyhradzuje si právo redakčne ich upraviť. Rukopisy nevraciam. Žiadame prispievateľov, aby zohľadnili profiláciu bulletinu. Príspevky posielajte dvojmo gramaticky a jazykovo upravené s maximálnym počtom opráv 5 na jednej strane, písané obriadok (30 riadkov na jednej strane).

Príspevky posielajte na adresu:

REDAKCIA BULLETINU PSYCHOLÓG V ČESKOSLOVENSKU
Psychologický ústav UK

Mickiewiczova ul. 4

811 07 Bratislava, tel.: 576 01

Redakčnú radu vedie: Doc. PhDr. Jozef Koščo, CSc.

Podpredsedníčka: PhDr. Olga Kolaříková, CSc.

Členovia redakčnej rady: PhDr. J. Ch. Raiskup, PhDr. R. Kohoutek, CSc.,
PhDr. M. Urbanová, CSc., PhDr. T. Taročková, CSc.

Výkonná redaktorka: PhDr. Elena Hradiská, CSc. (tel. 501 96)

Bulletin bol zadaný do tlače: máj 1987

Bulletin bol vytlačený: október 1987

OBSAH ČÍSLA 1/1987

I. Z ČINNOSTI ČSPS A SPS

Zpráva o činnosti ČSPS za r. 1986 (E. Bedrnová)	5
Seznam předsedu sekcí ČSPS v období 1986—1989	8
Rámcový plán činnosti sekcí ČSPS na rok 1987	10
Rámcový plán činnosti poboček ČSPS na rok 1987	11
Z činnosti pražské pobočky ČSPS	13
O čom sa rokuje v ČSPS a SPS	14

II. Z ODBORNÉHO ŽIVOTA

K otázkam rozvoja psychologických vied: teoretické východiská, prehľad metód, ilustračné príklady (P. Benkovič)	20
Z recenzentného posudku M. Čečera k článku P. Benkoviča	32
Podíl psychologů v soutěži „O nejlepší vědecké práce mladých vědeckých pracovníků ČSAV“ v Brně v roce 1986 (I. Koplíková)	34
Technika v službě člověka (M. Machalová)	36

III. PSYCHOLÓGIA V ZAHRANIČÍ

Mierové hnutie a psychológia na Západe (D. Ondrušek, E. Naništová)	41
Psychologie v Polsku (H. Záškodná)	45
I. Poľsko-československá konferencia psychológie práce (M. Bandžejová, J. Kuruc)	46
70 let Max-Planck-Institutu pri psychiatrii (P. Živný)	47

IV. SPOMIENKY, JUBILEÁ

V. NOVÍ ČLENOVIA ČSPS

VI. NOVÉ KNIHY

VII. INFORMÁCIE

52

72

85

94

ZPRÁVA O ČINNOSTI ČESKOSLOVENSKÉ PSYCHOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI PŘI ČSAV ZA R. 1986

1. Obdobně jako v předchozích letech, byla v roce 1986 vědecká a odborná činnost společnosti orientována především na zajištění odborných setkání a vědeckých konferencí psychologů v ČSR a ve spolupráci se Slovenskou psychologickou společností také v rámci celé ČSSR, a to jak po obsahové, tak i po organizační stránce. Výměna zkušeností, odborných poznatků a informací nejintenzivněji probíhala v rámci sekcí, které sdružují psychology shodného odborného zaměření. Významný podíl na uvedených akcích v minulém roce měly však i pobočky, jejichž činnost se hlavní výbor ČSPS pokouší výrazněji aktivizovat, neboť umožňuje těsnější kontakty a lepší vzájemnou informovanost i mezi psychology odlišného profesního zaměření. Výrazně se na akcích zajišťovaných pro své členy podílely především pobočky: brněnská, pražská a jihočeská.

Odborná a vědecká sdělení na uvedených akcích sa v řadě případů opírala o výsledky získané v rámci řešení úkolů SPZV za minulou pětiletku. Ve zprávách jednotlivých sekcí je dále zřejmá někde větší, jinde menší návaznost činnosti členů i na některé výzkumné úkoly SPZV řešené v této pětiletce. V řadě případů se takové zapojení týká spíše jednotlivých členů sekce, či dokonce jen výboru sekce, jindy má větší rozsah; je však realizováno výhradně v návaznosti na pracovní zařazení jednotlivých psychologů, není bezprostředně vázáno na činnost ČSPS. Podíl na SPZV u svých členů uvádějí zejména sekce pedagogické psychologie, psychologie sportu, sekce pro studium chování zvířat, sekce vývojové psychologie a psychologie umění. Psychologové práce jsou v této pětiletce více zapojeni ve výzkumných úkolech SPZV.

Ani sekce ani pobočky nevykazují bezprostřední podíl na vědecko-výzkumné činnosti. Ve všech je však evidován podíl členů na SPZV, SPEV apod. Jedná se například o řešení problematik:

- rozvoje osobnosti ve vzdělávacím procesu,
- podílu výpočetní techniky v procesu výchovy,
- společenských a psychologických podmínek rozvoje výkonnosti,
- vlivu různých socializačních podmínek na psychickou ontogenezi dětí a dospívajících,
- mladé generace,
- vedoucích pracovníků, pracovních kolektivů apod.

Spolupráce se uskutečňuje mezi jednotlivými psychologickými pracovišti, tedy v souvislosti s pracovním zařazením psychologů, týká se především vědeckovýzkumných a výchovně vzdělávacích pracovišť. ČSPS není jako organizace ve vědeckovýzkumné činnosti přímo zapojena, ani v tomto směru nevyvíjí koordinační či řídicí působení.

Pre úplnost uvádíme přehled akcí uskutočněných v roce 1986 jednotlivými sekcemi a pobočkami, včetně jejich stručné charakteristiky. Mnohé z odborných setkání, seminářů či konferencí měly také vědeckopopularizační a vzdělávací charakter, což rovněž uvádíme:

Sekce klinické psychologie uspořádala 5 klinicko-psychologických dnů věnovaných problematikám: psychické deprivace, psychoterapie, psychologie handicapu, ochrany před zdraví škodícími návyky a funkce umění v klinické psychologii, s průměrnou účastí cca 200 osob. Propagace výsledků vědeckovýzkumné činnosti byla samozřejmostí. Vzhledem ke spoluúčasti předních odborníků z blízkých oborů (psychiatrie, medicína) mají tyto akce i širší odborný a kulturně politický význam. Fungují také jako určitá forma dalšího vzdělávání klinických psychologů.

Sekce pedagogické psychologie uskutečnila rozsáhlou anketu za účelem detekce aktuálních problémů pedagogické psychologie a vytvořila k řešení těchto hlavních pracovní skupiny. Dále sekce pořádala odborný seminář o výpočetní technice.

Sekce psychologie práce uspořádala v Gottwaldově konferenci „Aktuální a perspektivní úkoly psychologie práce v socialistické společnosti“, za účasti cca 120 osob. Referáty byly zaměřeny na přehled situace v psychologii práce v ČSR a SSR a na úkoly řešené psychologií práce v jednotlivých resortech národního hospodářství. Byl vydán souhrn referátů z této konference.

Sekce sociální psychologie uspořádala třetí běh kursu Sociální výcvik, který pořádala ve spolupráci s FTVS UK — 18 účastníku. Ve spolupráci s katedrou psychologie FF UK uspořádala půldenní seminář věnovaný psychologii životního prostředí — účast 56 osob. Sekce se dále podílela na přípravě a realizaci semináře pořádaného ONV Sokolov u příležitosti 10. výročí založení tamní Manželské a předmanželské poradny, kterého se zúčastnilo 43 psychologů z ČSR a dva psychologové z PLR.

Sekce psychologie sportu se ve spolupráci s ČSTV podílela na uspořádání a obsahovém zajištění:

- 16 seminářů a školení pro pracovníky ČSTV (pro celkem cca 550 osob)
- 4 seminářů VÚT UK a ve spolupráci s Tělovýchovnou školou ČÚV ČSTV na 2 seminářích a doškoleních psychologů pracujících v tělovýchově — celková účast cca 50 osob.

Sekce pro studium chování zvířat se podílela na organizaci 13. stologické konference (hlavním pořadatelem byla Lékařská společnost JEP, Společnost pro studium VNČ). Účast celkem 82 osob. Dále se sekce podílela na přípravě a účasti na mezinárodním kolokviu „Behavior as one of main factors in evolution“ (Liblice).

Sekce vývojové psychologie se podílela na uskutečnění Letní školy ISSBD v Praze s mezinárodní účastí.

Sekce psychologie umění uspořádala jednodenní konferenci „Aktuální problémy psychologie výtvarného umění, architektury a životního prostředí“ v Brně. Akce se zúčastnili zástupci různých oborů na UJEP v Brně, uměleckých svazů a kulturních řídicích institucí, měla tudíž i kulturně politický význam.

Sekce uskutečnily všechny akce podle plánu, jednalo se především o akce odborného a vědeckého charakteru se vzájemnou konfrontací poznatků a zkušeností psychologů shodného profesního zaměření, ale i o akce pro odborníky jiných disciplín.

Pražská pobočka uspořádala 1 besedu a 2 semináře s tematikou z oblasti psychofyziologie a psycholinguistiky.

Pobočka Hradec Králové uskutečnila polodenní seminář s programem z oblasti klinické a pedagogické psychologie s účastí cca 50 osob. Dále pro širší veřejnost

přednášku doc. Metějčka s účastí 190 osob ve spolupráci s pobočkou Pedagogické společnosti a prof. Uždila „Výchova uměním“ ve spolupráci s katedrou výtvarné výchovy PF.

Pobočka Ústí nad Labem uspořádala odborný krajský seminář s účastí 29 osob, na němž byla oficiálně zahájena činnost pobočky.

Západočeská pobočka ve spolupráci s psychologickou poradnou a manželskou a předmanželskou poradnou a s dalšími krajskými rezortními pracovišti uskutečnila 3 semináře týkající se rodinné výchovy, emocí a výkonnosti a drogových závislostí. Účast průměrně 45 osob.

Jihočeská pobočka pořádala v roce 1986 celkem 15 akcí, z toho 3 schůze výboru, 2 plenární schůze pobočky, 2 Balintovské semináře, 1 pracovní schůzi a 7 seminářů s průměrnou účastí 25 osob.

Pobočka Ostrava uskutečnila pro vlastní členy 4 akce. Dále uspořádala 4 kursy pro tvůrčí a vedoucí pracovníky a 4 kursy pro mistry, účast 30—50 osob.

Brněnská pobočka uspořádala konferenci „Sovětská psychologie první poloviny 80. let“ k počtě 65. výročí založení KSČ (účast 100 osob většinou psychologů) a seminář o drogových závislostech u mládeže (účast cca 50 psychologů). Seminář o terminologických otázkách aplikované psychologie se nerealizoval pro onemocnění předsedkyně, byl odložen na 1. pololetí 1987.

Akce pořádané v rámci poboček měly v řadě případů také popularizační, informativní a vzdělávací charakter. Jednotliví členové sekcí a poboček působí také v rámci SAK, VTS a v různých dalších formách výchovně vzdělávací činnosti.

2. **Vědecko-popularizační a vzdělávací činnost** ČSPS byla již částečně charakterizována v souvislosti s činností vědeckou a odbornou, neboť s ní dosti těsně souvisí a do určité míry se i prolíná. Především na odborných setkáních a konferencích se uskutečňuje propagace výsledků vědecko-výzkumné činnosti (jak bylo zmíněno ad 1). Vzdělávací činnost ČSPS je zaměřena zejména do vlastních řad — pobočky a sekce připravovaly a neustále připravují své odborné akce i s přihlédnutím k možnosti jejich využití k dalšímu vzdělávání psychologů, kteří se jich účastní (viz např. Letní škola vývojové psychologie, klinicko-psychologické dny apod.). Kulturně politická činnost ČSPS je zřejmá z uvedeného přehledu činnosti sekcí a poboček. Na významnější akce byli také pozváni funkcionáři stranického a státního aparátu, vedoucí pracovníci či odborníci jiných profesí. Jednotlivé akce se uskutečnily podle plánu vědeckých akcí na minulý rok, resp. téměř ve shodě s ním.

3. **Spojení vědy s praxí** — má individuální podobu podle jednotlivých sekcí. Klinická psychologie např. uplatňuje běžně výsledky vědecko-výzkumné činnosti v resortu zdravotnictví. Velkou vázanost na praxi mají i sekce pedagogické psychologie a psychologie práce. Výrazný je podíl psychologů na pracovištích klinických, poradenských a v průmyslových podnicích. Existují zde však současně značné nedostatky vyplývající především z neřešených problémů legislativy.

4. **Vyhodnocení zahraničních styků.** ČSPS se v r. 1986 v souladu s plánem organizačně a po obsahové stránce podílela na zajištění dvou významných akcí se zahraniční účastí:

a) Letní škola vývojové psychologie v Praze a v Liblicích, které se zúčastnili jako posluchači mladí psychologové ze socialistických i z kapitalistických států, lektory byli přední světoví psychologové.

b) Pražskou konferenci (ve spolupráci ČSPS a Psychologického ústavu ČSAV). Účast na zahraničních akcích byla individuální a vázána na zaměstnavatele účastníků.

ČSPS je kolektivním členem IUPSyS a úkoly, které z toho vyplývají v minulém roce splnila. V rámci ČSPS nebyla žádná účast na zahraniční akci, nekonal se přednáškový zájezd a pod.

5. **Vyhodnocení ediční činnosti** — v rámci ČSPS je vydáván bulletin Psycholog v Československu, a to dvakrát ročně. Mimo obsahových příspěvků zahrnuje také organizačně informativní sdělení pro členy ČSPS. V minulém roce se opět zvýšila publikační, bibliografická a terminologická činnost v rámci psychologie, není však realizována důsledně a v rámci nebo pod hlavičkou ČSPS, závisí spíše na možnostech jednotlivých psychologů či psychologických pracovišt.

6. **Vyhodnocení spolupráce vědeckých společností při ČSAV** — i v této oblasti vychází iniciativa spíše z řad jednotlivých psychologů, není organizována ČSPS. Postupně se specifikují konkrétní formy spolupráce se Slovenskou psychologickou společností, dochází ke vzájemným koordinacím v činnosti. Ze zprávy sekce pedagogické psychologie je zřejmá těsnější spolupráce této sekce s Pedagogickou společností. ČSPS spolupracuje též s Čs. společností psychiatrikou, s Čs. společností sociologickou, s Čs. vědeckou společností pro estetiku, se Společností pro studium vyšší nervové činnosti a s Čs. společností zoologickou.

7. **Vyhodnocení spolupráce s resortem školství:** Řada členů ČSPS a to jak z hlavního výboru, tak i z výborů sekcí a poboček pracuje v oblasti výchovně vzdělávacího procesu na Vysokých školách. Mnohé z akcí ČSPS jsou tak pořádané ve spolupráci s psychologickými pracovišti vysokých škol (katedry psychologie). V minulém roce bylo iniciováno vytvoření pracovní skupiny pro inovaci vysokoškolského psychologického studia, která má začít pracovat od roku 1987. V oblasti spolupráce s resortem školství se objevuje celá řada neřešených problémů v souvislosti s funkcemi výchovných poradců na středních a základních školách. Ještě nepříznivěji se však projevuje obsazování psychologických míst v pedagogicko-psychologických poradnách pedagogy, nejčastěji učiteli. Na řešení uvedených problémů se podíli pracovní skupina pro legislativu, která zahájila svou činnost koncem roku 1986.

8. **Vyhodnocení práce s mladou generací:** mladí členové ČSPS jsou dosud méně aktivní ve svém zapojení a činnosti. Trvalým úkolem poboček a sekcí je věnovat mladým psychologům větší pozornost. Řada z akcí sekcí a poboček, které byly uvedeny, měla proto mj. i výchovně vzdělávací charakter. Začíná se s novými způsoby řešení formálních náležitostí členství tak, aby přispívaly k aktivizaci mladých členů. Oceňování mladých vědeckých pracovníků nebylo zatím v rámci ČSPS řešeno.

9. **Vyhodnocení politicko-organizátorské činnosti:** v minulém roce se zešlo předsednictvo HV ČSPS ve starém složení 2x (14. 1. — 9. členů a 21. 3. — 10. členů), HV se sešel ve starém složení 1x (30. 6.). Dne 30. 6. 1986 se konal zjezd delegátů, které zvolil nový HV, jenž se sešel téhož dne v návaznosti na sjezd. Předsednictvo v novém složení se v roce 1986 sešlo ještě 2x (11. 9. — 5. členů a 6. 11. — 13. členů). 1x se sešel celý nový HV (25. 11. — účast 20 členů).

Změny ve složení hlavního výboru a předsednictva hlavního výboru byly KOVs již nahlášeny. Důležité je, že se postupně řeší vztahy mezi ČSPS při ČSAV a SPS při SAV, a to paritním zastoupením v HV a v PHV ČSPS.

Zastoupení členů ČSPS v orgánech ČSAV:
vědecké kolegium pedagogiky a psychologie: 10 členů ČSPS
psychologická komise při vědeckém kolegium ped. a psych.: 20 členů
valné shromáždění ČSAV: 3 členové ČSPS.

V rámci péče o členskou základnu jsou zasílány blahopřejné dopisy psychologům — jubilantům, především zasloužilým členům a funkcionářům, ale i členům řadovým.

V rámci nových forem práce se těžiště činnosti ČSPS v současné době přesouvá k aktivizaci členů ČSPS v pobočkách, rozvíjí se práce v nově ustavených komisích a pracovních skupinách, které mají řešit základní problémy uplatnění psychologie v socialistické společnosti — legislativa, organizační řád a stanovy, normy psychodiagnostických metod, teoreticko metodologická komise, inovace vysokoškolského psychologického studia, etický kodex profese psychologa.

V rámci ČSPS jsou ustaveny následující sekce, odborné skupiny a komise:

1) sekce: teoretické a obecně psychologie, klinické psychologie, pedagogické psychologie, psychologie práce, sociální psychologie, sekce poradenské a školní psychologie, vojenské psychologie, psychologie tělesné výchovy a sportu, pro studium chování zvířat, vývojové psychologie, psychologie umění,

2) odborné skupiny: pro teorii a praxi projektivních technik, pro sociálně psychologický výcvik, pro neuropsychologii,

3) komise: pro psychologickou terminologii.

10. Problémy vyžadující součinnost KOVS:

a) nutnost v co nejbližší době řešit prostory sekretariátu ČSPS,

b) vyjasnit možnost poskytnutí zasedacích místností pro jednání orgánů ČSPS a pro odborné akce sekcí,

c) zvážit možnosti zajištění rozmnožovacího zařízení v prostorách KOVSu příp. v rámci její kompetence.

Eva Bedrnová
vědecká tajemnice ČSPS

SEZNAM PŘEDSEDŮ SEKČÍ ČSPS V OBDOBÍ 1986—1989

1. **Sekce obecné a teoretické psychologie** — nový předseda dosud nebyl zvolen, sekce má pracovat na federální úrovni
2. **Sekce klinické psychologie**
PhDr. Eduard Urban, Mánesova 28, 120 00 Praha 2
3. **Sekce pedagogické psychologie**
PhDr. Vladimír Hrabal, CSc., Machuldova 595, 140 18 Praha 4
4. **Sekce psychologie práce**
Doc. PhDr. Bohumír Chalupa, CSc., Bulharská 120, 612 00 Brno
5. **Sekce sociální psychologie**
PhDr. Luděk Kolman, CSc., Vítězná 1568, 274 01 Slaný
6. **Sekce poradenské psychologie**
PhDr. Alexandra Ricklová, Děčínska 11, 400 04 Ústí n/L
7. **Sekce vojenské psychologie**
Doc. Dr. Gustav Dianiška, CSc., VŠP KG, Kutuzovova 8, 32 28 Bratislava
8. **Sekce tělesné výchovy a sportu**
Doc. PhDr. Václav Hošek, CSc., Sadová 5, 161 00 Praha 6
9. **Sekce forenzní psychologie**
PhDr. Ing. Jan Neumann, CSc., Hviezdoslavova 4, 101 00 Praha 10
10. **Sekce pro studium chování zvířat**
PhDr. Slávka Fraňková, DrSc., Hradecká 6, 130 00 Praha 3
11. **Sekce vývojové psychologie**
Doc. Dr. Josef Švancara, CSc., Leninova 59, 602 00 Brno
12. **Sekce psychologie umění**
PhDr. Jaroslav Hlavsa, DrSc., 252 46 Vrané n/Vltavou 314

RÁMCOVÝ PLÁN ČINNOSTI SEKČÍ ČESKOSLOVENSKÉ PSYCHOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI PŘI ČSAV NA ROK 1987

1. **Akce hlavního výboru ČSPS**
XIII. Psychologické dny „Psychologické aspekty aktivizace lidského činitele pro urychlení sociálně-ekonomického rozvoje ČSSR“, 6.—8.7. 1987, Olomouc
2. **Sekce klinické psychologie**
5 klinicko-psychologických dnů ve dnech: 12. 1., 9. 3., 11. 5., 12. 10., 14. 12. 1987, Lékařský dům, Praha 2
3. **Sekce pedagogické psychologie**
Seminář „Pedagogicko-psychologická diagnostika“, 1/2 dne, březen či duben 1987, Praha
Seminář „Psychologické aspekty učitelovy práce“, 1/2 dne, září
4. **Sekce psychologie práce**
Konference „10. setkání psychologů práce ČSR“, 2—3 dny, říjen, Brno
Seminář k aktuální problematice psychologie práce, 1 den, duben, Praha
5. **Sekce sociální psychologie**
Seminář „Komunikace v interdisciplinárním pohledu“, 1/2 dne, Praha

6. Sekce poradenské a školní psychologie

Seminář věnovaný problematice žáků středních škol, profesionální orientace, výchovné a výukové problémy, 2 dny, květen 1987, Hradec Králové

VII. poradenský den „Metodologické problémy poradenství — používané metody a zkušenosti s nimi“, 1/2 dne, únor 1987, Praha

VIII. poradenský den „Adaptace žáků při přechodu na SŠ“, 1/2 dne, listopad 1987, Praha

7. Sekce vojenské psychologie

Seminář „Teoreticko-metodologické východiska a praxe psychologické přípravy u vojsk“, květen 1987, 2 dny, VPA KG Bratislava. Ve spolupráci se sekci vojenských psychiatrů „Zjazd vojenských psychiatrov a psychologov“, 2 dny, září 1987, Bratislava

8. Sekce psychologie sportu

Seminář věnovaný novým poznatkům výzkumu i praxe v oblasti psychologie sportu, 1/2 dne, duben 1987, Praha

Seminář věnovaný metodám regulace aktuálních psychických stavů a ASU ve sportovní praxi, 1/2 dne, červen 1987, Praha

9. Sekce forenzní psychologie

Seminář „Násilí a trestná činnost“, 2—3 dny, duben 1987, Kosova Hora

10. Sekce pro studium chování zvířat

Ve spolupráci se Zoologickou společností při ČSAV „14. etologická konference“, 11.—15. 5. 1987, Kružberk u Opavy

Jednodenní etologický seminář, podzim 1987, Praha

11. Sekce vývojové psychologie

Seminář o vývojově psychologických aspektech programů intervence a rozvíjejících programů, červen ev. říjen 1987, Praha

12. Sekce psychologie umění

Konference „Psychologické aspekty interpretace v umělecké oblasti“, červen 1987, Praha

13. Pracovní skupina pro sociálně-psychologický výcvik

12 seminářů — vždy 1x za měsíc, Praha

Seminář „Nové metody v SPV“, 3—4 dny, červen 1987, Dobřichovice

RÁMCOVÝ PLÁN ČINNOSTI POBOČEK ČESKOSLOVENSKÉ PSYCHOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI PŘI ČSAV NA ROK 1987

1. Pobočka Praha

Přednášky a semináře: Psychologie jógy
Psychologická problematika cikánského obyvatel-
stva

Školní úzkost a její poznávní

vždy 1x za čtvrtletí 1987

Kurs autoregulačních technik

Spoluúčast na cyklu přednášek z klinické a preventivní psychofyziologie,
kterou pořádá VNČ ČLS JEP

2. Pobočka Hradec Králové

- 4 semináře: Vybrané problémy psychologie umění
Rodinná výchova ve světle psychologických výzkumů
Příprava na vyučování z hlediska povahy komunikace mezi
dítětem a některým z rodičů
K vybraným psychologickým otázkám profesní přípravy učitelů
vždy 1/2 dne

3. Pobočka Ústí nad Labem

2 jednodenní semináře

4. Pobočka České Budějovice

Semináře:

Uplatnění psychologa (psychoterapie) u psychosomatických onemocnění,
leden 1987

Mentalita cikánů a její historické kořeny, únor 1987

Technika mikrosvěta: kasuistiky s ukázkami postupu a techniky práce,
březen 1987

Struktura činností jako ukazatel duševního zdraví, duben 1987

Psychologické a sociologické aspekty architektury, duben 1987.

Některé metodologické problémy zkoumání kolektivu (se zaměřením na
stratometrickou metodu), květen 1987

Vizualizační a ideomotické techniky, červen 1987

Psychologie školního dítěte: psychologie žáka, září 1987

Sport v hodnotové orientaci mládeže, říjen 1987

Praktické problémy psychologické znalecké činnosti, listopad 1987

Pozice a pohyby těla v mezilidské komunikaci se zřetelem na indiv.
a skup. terapii, prosinec 1987

Kazuistická skupina Balintovského typu (květen a říjen 1987) vždy v ná-
vaznosti na semináře

5. Pobočka Plzeň

3 přednášky: Projektivní techniky, duben 1987

Motivační faktory, září 1987

Vliv umění na vývoj osobnosti, prosinec 1987

6. Pobočka Ostrava — ČSPS spolupředatel

7 setkání s přednáškou:

Jensenova teorie inteligence, leden 1987

Alexitymie, březen 1987

Psychická zátěž u vedoucích pracovníků, květen 1987

Problematika učení ve vztahu ke školní přípravě, červen 1987

Novinky v sociální psychologii, září 1987

Pojetí poruch chování a problémy jejich prevence a reedikace, říjen 1987

Osobnostní rysy montážních pracovníků ve vztahu ke stabilizaci listopad
1987

4 semináře:

Resortní seminář FMPE sociální dovednosti v řídicí práci, 2—3 dny,
duben 1987

Psychoterapeutické strategie u psychosomatických reakcí dětí, 1 den,
květen 1987

Indirektivní psychoterapie, 1 den, květen 1987

Transakční analýza v praxi, 1 den, říjen 1987

2 kursy: Psychická kondice pro vedoucí pracovníky
Psychologie pro mistry

7. Pobočka Olomouc

Semináře: Psychologie v železniční dopravě, březen 1987

Podíl alkoholismu na negativních jevech v naší společnosti, září
1987, Psychiatrická léčebna, Štenberk

Aktuální otázky manželského a předmanželského poradenství,

Spoluráce s ČSČK a SAK v Olomouci na uspořádání akce „Univerzita star-
šího věku“

Vsetín: Užití psychoterapeutických technik v praxi I, výcvik, leden 1987

Užití psychoterapeutických technik v praxi II, výcvik, září 1987

Přednáška Psychologie v hospodářské praxi, duben 1987

Přednáška Rodinná psychoterapie

8. Pobočka Brno

Konference: Problematika teoreticko-výzkumného rázu, 1 den, listopad 1987

Pracovní zasedání „Psychologům léta běží“, 1/2 dne, 1. polol. 1987

2 exkurze

Z ČINNOSTI PRAŽSKÉ POBOČKY ČESKOSLOVENSKÉ PSYCHOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI

Pražská pobočka Československé psychologické společnosti uspořádala dne 16. února 1987 další ze svých pravidelných odborných akcí. Tematem semináře byla panelová diskuse. „Výchova a vzdělávání cikánského dítěte z pohledu poradenského psychologa, filologa, etnografa a pedagoga.“ Panelu se zúčastnili Ing. Víšek z MPSV ČSR, PhDr. Hübschmannová jako vyučující romštině na Jazykové škole v Praze a PhDr. Klíma z OPPP Praha 3. Nepodařilo se zajistit účast PhDr. Olacha jako pedagoga.

Diskusi otevřel vstupním sdělením dr. Klíma. Zabýval se složitou otázkou vzdělávání cikánských (romských) dětí v našich školách. Upozornil na historické odlišnosti ve vývoji, na význam vzdělání jako hodnoty v pojetí Cikánů. Zabýval se otázkou dvojjazyčné výuky, problémy spojenými s nedostatečnou předškolní přípravou. Zmínil se o problému poměrně obtížného odlišení pseudo-retardace za situace, kdy cikánské děti jsou zařazovány do zvláštních škol nejdříve ze všech bez využití možnosti běžných pedagogických opatření (odklad školní docházky, předškolní příprava, opakování třídy, doučování, mikrotrída atd.). Poukázal rovněž na značné diagnostické problémy při určování jejich nadání vzhledem ke kulturní podmíněnosti používaných metod. Současné používané metody patrně dobře predikují jejich školní úspěšnost (spíše neúspěšnost), rozhodně však nezjišťují jejich reálnou, především sociální inteligenci.

Referoval o zkušenostech speciálních cikánských mikrotříd na obvodě v Praze 3, kde jsou tyto mikrotřídy nepřetržitě od r. 1969. Tyto mikrotřídy za náležitě pozornosti OŠK ONV 3 umožňují intenzivní práci v mikrotřídě pod dohledem skutečně nejlepších učitelek obvodu. Jde o systém s celodenní péčí, přípravu na druhý den si dějají děti v rámci odpoledního zaměstnání. Naděje na odlišení pseudoretardace od vrozené oligofrenie je tak přece jen reálnější.

PhDr. Hübschmannová hovořila o problémech jazykové bariéry, o pojmovém vakuu cikánských dětí, kdy nemají výraz v cikánském jazyce ani v českém, event. ve slovenském. Poukázala na zkušenosti s bilingvální výukou v jiných zemích i o pokusech ve státech socialistických. Naznačila i možnosti podobného ověřování i v našich podmínkách.

Ing. Víšek s velkou erudiicí objasnil současné záměry MPSV i chybné kroky v minulosti. Upozornil na velký problém spojený s klesající vzdělaností cikánského obyvatelstva při současně stoupajícím významu vzdělání v období vědecko-technického rozvoje. Dle odhadu lze očekávat, že bude Cikánů v ČSSR kolem roku 2020 asi 1 milión. Nebude-li řešen problém jejich vzdělávání, může to přinést mnohé problémy s jejich společenským zařazením i uplatněním. Dle informací MPSV jsou cikánské děti zařazovány do zvláštních škol 28x častěji než děti necikánské.

K problému vzdělávání, vzájemnému soužití majoritní a minoritní společnosti proběhla poměrně živá diskuse. Ukázala na mnohé neřešené praktické i teoretické problémy. Přitom jsou tyto problémy jistě naléhavější v místech s větší koncentrací Cikánů. Seminář lze hodnotit jako užitečnou výměnu názorů interdisciplinární. Přinesl zkušenosti z praktických pracovišť i těch, kteří mají koncepci celého problému v popisu práce. Účastníci s uspokojením konstatovali, že otázka vzdělávání a soužití cikánských spoluobčanů je posuzována jako závažný problém a že jsou hledána řešení v zájmu Cikánů i majoritní společnosti.

O ČOM SA ROKUJE V ČSPS A SPS?

Redakčná rada na svojom zasadaní posúdila možnosť uverejňovať stručné informácie zo zasadania predsedníctva a hlavného výboru ČSPS a SPS s tým zámerom, aby čo najširšia psychologická obec bola oboznámená s činnosťou týchto výkonných orgánov.

V roku 1987 **predsedníctvo ČSPS** zasadlo prvýkrát dňa **6. januára 1987**, kde sa riešili tieto otázky:

- správa o činnosti ČSPS za rok 1986 (E. Bedrnová)
- obsahová a organizačná príprava XIII. psychologických dní v Olomouci (K. Pavlica)
- projekt prípravy etického kódexu profesie psychológa (J. Šturma)
- informácie pracovnej skupiny pre legislatívu (M. Kodým)

Druhé zasadanie **predsedníctva ČSPS** sa konalo **10. marca 1987** s týmto programom:

- príprava XIII. psychologických dní v Olomouci, prerokovávali sa konkrétne otázky obsahového zamerania, vrátane zabezpečenia propagácie, ale aj obsahu plenárneho zasadnutia;

— aktivizácia činnosti sekcie všeobecnej a teoretickej psychológie v tom zmysle, že činnosť treba obnoviť a súčasne stanoviť nový výbor sekcie; vedúci psych. pracovísk, ako aj vedúci sekcií dostali list J. Hlavsu so žiadosťou zaslať návrhy členov do výboru tejto sekcie;

— ustanovenie komisie pro psychologickú metodológiu — na základe návrhov bol za predsedu sekcie zvolený O. Mikšík, ktorý má pripraviť definitívny návrh členov, plán práce a predložiť ho na zasadaní Hlavného výboru ČSPS.

Hlavný výbor ČSPS zasadal dňa 27. januára 1987, kde prerokoval nasledovné otázky:

— správu o činnosti ČSPS za rok 1986 — všetci si ju môžu prečítať na predchádzajúcich stranách bulletinu;

— príprava XIII. psychologických dní v Olomouci — členovia hlavného výboru boli oboznámení s rámcovým plánom programu, bola zostavená skupina pre prípravu referátov a boli prejednané niektoré organizačné otázky (pozvánky, vytlačenie zborníka a pod.);

— prerokoval sa rozpočet ČSPS na rok 1987 (J. Nováčková); v rozpočte boli rešpektované požiadavky sekcií, oblastných skupín aj pobočiek;

— predseda sekcie klinickej psychológie E. Urban informoval o prejednaní sekcie klinickej psych. v psychologickej komisii VK PP ČSAV, kde sa zdôraznilo, že činnosť sekcie sa má sústreďiť na celospoločensky závažné otázky starostlivosti o zdravie obyvateľstva v súvislosti so stratégiou urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja našej spoločnosti vrátane prevencie rizikových faktorov. Hlavný výbor vyslovil poďakovanie predsedovi sekcie E. Urbanovi za doterajšiu prácu.

— pracovná skupina pre legislatívu prostredníctvom vedúceho M. Kodýma informovala o poradách skupiny, ktorá má pripraviť právnu normu; skupina túto úlohu rozšírila na „Postavenie a uplatnenie psychológie v celej ČSSR“; Hlavný výbor poďakoval za doterajšiu prácu najmä M. Kodýmovi, M. Kubalákovi, E. Urbanovi, A. Velehradskému;

V roku 1987 sa **Predsedníctvo Slovenskej psychologickej spoločnosti stretlo** (do termínu zadania čísla bulletinu do tlače) na viacerých zasadaniach.

Zasadanie Predsedníctva SPS dňa 5. februára 1987 sa sústredilo na tieto dôležité otázky:

— Hlavným bodom bol stav priprav VII. zjazdu SPS; všetci členovia spoločnosti dostali I. cirkulár o zjazde; triedia sa záväzné prihlášky členov, návrhy sympózií a podobne;

— pozvánky na XIII. psychologické dni v Olomouci (50 kusov) sa zaslali členom hlavného výboru a na oblastné skupiny;

— do komisie pre psychologickú metodológiu pri Hlavnom výbore ČSPS bola navrhnutá L. Maršálová a M. Hrabovský;

— do výboru sekcie teoretickej a všeobecnej psychológie ČSPS navrhlo predsedníctvo D. Kováča a J. Boroša;

Zasadanie Predsedníctva SPS, ktoré sa konalo 19. marca 1987, riešilo najmä tieto otázky:

— prerokovalo návrh obsahu a časových relácií priebehu VII. zjazdu SPS, rokovalo aj o ďalších organizačných otázkach zabezpečenia priebehu spomínaného zjazdu SPS, navrhli sa gestori sympózií a podobne;

Zasadanie Predsedníctva SPS dňa 28. apríla 1987 riešilo aktuálne otázky prípravy VII. zjazdu SPS, najmä prerokovalo obsahovú stránku zjazdu;

Okrem priebežných úloh sa informovalo o dvoch celoštátnych seminároch. Prvý sa konal v dňoch 31. 3. — 2. 4. 1987 v Nitre a mal názov „Stabilizácia pracovných kolektívov v náročných podmienkach intenzifikácie národného hospodárstva“; druhý — Siedme dni výmeny skúseností psychológov z hospodárskej praxe sa konal v dňoch 14.—16. 4. 1987.

Predsedaťstvo SPS zasadalo aj **27. mája 1987**, ktorého hlavným bodom rokovania boli prípravy VII. zjazdu SPS: definitívne sa upravil text pozvánky, zvolil sa organizačný výbor zjazdu, jeho predsedami sú doc. PhDr. I. Glázerová, CSc a PhDr. M. Šulek;

Pokračovalo sa tiež v príprave kandidátky na nové funkčné obdobie.

II. Z ODBORNÉHO ŽIVOTA

K OTÁZKAM ROZVOJA PSYCHOLOGICKÝCH VIED: TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ, PREHLAD METÓD, ILUSTRÁČNÉ PRÍKLADY

Úvod

Uznesením federálnej vlády č. 18/83 sa položili základy sústavnej prognostickej činnosti v ČSSR v oblasti vedecko-technického a sociálno-ekonomického rozvoja. Potreba prognózovania vyplynula zo spoločenskej objednávky vedeckého predvídania v podmienkach, „kedy sa zvyšuje riziko nežiadúcich budúcich dôsledkov prítomných rozhodnutí“ (Zeman, 1986, s. 333).

V súčasnosti sa prognózuje doslova všade a všetko. Ako však správne upozorňuje M. Zeman (tamtiež, s. 333), „len jedno môže uškodiť novému odboru viac, než byť v nemilosti — stať sa módnym“. Prognóza sa musí opierať o pomerne náročnú metodológiu, mala by jej predchádzať dôkladná historická analýza. Prognózovanie rozvoja psychologických vied by sa malo stať nedeliteľnou súčasťou ich organizácie a riadenia. Každá historická analýza by sa mala neustále dopĺňovať, metódy zdokonaľovať, prognóza aktualizovať a vyhodnocovať.

V príspevku stručne popíšeme najdôležitejšie skupiny prognostických metód, použiteľných pri prognóze rozvoja psychologických vied. V druhej časti uvádzame niekoľko výsledkov, ktoré máme v súčasnosti k dispozícii. Majú predovšetkým ilustračný charakter.

Teoretické východiská prognózovania

Pod prognózou sa rozumie zdôvodnený a podmienený výrok (systém výrokov) o prvkoch, aspektoch, oblastiach prognózovaného javu, zostavený na základe vedeckých metód, skúsenosti a intuície (Markuš, 1981). Prognóza je systém alternatívnych možných budúcností a variantných ciest k nim vedúcich.

V súlade s Kociowskim (1981) budeme za účel prognostickej činnosti chápať: 1. včasnú signalizáciu rozvojových ohrození (problémov), 2. vyhľadávanie rozvojových príležitostí. V rámci rozvíjania novej koncepcie prognózovania, tzv. problémovo orientovaného participatívneho prognózovania (Gál, F., Frič, P.: 1986) k uvedeným dvom bodom môžeme priradiť tretí: 3. mobilizácia zainteresovanej verejnosti v záujme eliminácie ohrození (problémov) a vyhľadávania príležitostí.

Takto chápaný účel prognózy predpokladá orientáciu na tie oblasti, kde je rozpor medzi žiadúcim a súčasným stavom objektu výrazný. Do bezprostredného predmetu prognózy sa potom dostáva tento rozpor, tzv. problémová situácia. Takýto prístup vychádza zo súčasných tendencií v bulharskej a sovietskej prognostike (Bestužev-Lada, 1986, Kačaunov, 1983).

Problémovú situáciu netvorí iba rozpor medzi aktuálnym a žiadúcim stavom objektu, ale aj komplex vzájomne previazaných podmienok riešenia tohto rozporu (Gál, F., Frič, P.: e. d.).

Pre potreby prognózy rozvoja psychologických vied je vhodné diferencovať dva typy vzájomne podmienených problémových situácií: 1. problémové situácie (ďalej iba PS) v rámci psychologických vied, 2. PS mimo psychologické vedy.

Ich podmienenosť spočíva v tom, že bez riešenia PS vyskytujúcich sa (či vznikajúcich) v rámci psychologických vied ako súboru relatívne samostatných disciplín nie je možný ich rozvoj (rozvoj psychológie ako takej), a bez rozvoja psychologických vied nie je možné riešiť problémové situácie vznikajúce v spoločenskej praxi a v iných vedných disciplínach.

Problémové situácie mimo psychologické vedy teda predstavujú rozvojové príležitosti pre psychológiu a súčasne rozvojové ohrozenia pre oblasť, v ktorej sa vyskytujú.

V rámci vedy je účelné rozlíšiť dve línie usporiadania problémových situácií, zodpovedajúce poznávacej a organizačnej štruktúre vedy. Obidve sa skladajú z viacerých úrovní (Gál, F., Frič, P., c. d.). V prípade poznávacieho členenia najnižšiu úroveň predstavujú problémy a podmienky riešenia konkrétnych výskumných tém (základného aj aplikovaného výskumu), druhú úroveň predstavujú PS spojené s rozvojom niektorých disciplín či smerov v psychológii.

Organizačné členenie reprezentujú PS na úrovniach: jednotlivec, pracovný kolektív, inštitúcia.

Zostáva nám ešte odpovedať na otázku, aký prístup zvoliť pri operacionalizácii predmetu prognózy. Riešenie vidíme v tzv. potenciálovom prístupe. Vychádza z myšlienok a prác M. Zemana (1985) a G. M. Dobrova (1983). Potenciálový prístup spočíva v tom, že reálnosť riešenia konkrétnej PS sa odhaduje prostredníctvom potenciálov, ktoré sa majú podieľať na jej riešení.

V Dobrovovom prístupe sa potenciál (presnejšie vedecko-technický potenciál) chápe ako schopnosť riešiť konkrétny problém. Táto schopnosť sa zabezpečuje existenciou zdrojov — zložiek potenciálu. Tieto zložky sa kvôli jednoduchosťi označujú ako potenciály rozvoja. Sú to:

Kádrový potenciál: existencia kvalifikovaných odborníkov, existencia vedúcich osobností;

Materiálno-technický potenciál: existencia materiálnej vybavenosti, experimentálnej základne;

Informačný potenciál: existencia výsledkov výskumu, existencia skúseností z výskumov, existencia preverených výskumných metód;

Organizačný potenciál: existencia špecializovaných inštitúcií a kolektívov pracujúcich v danej oblasti, možnosti ich využitia, existencia odberateľov výsledkov výskumu.

Potenciály v takomto chápaní majú jednak stavovú hodnotu v danom čase (majú určitú úroveň, ktorú vzťahujeme na danú PS), jednak majú rôzne hodnoty, meniace sa v čase (vyvíjajú sa).

Chápanie PS v rámci psychologických vied ako rozporu medzi želaným a aktuálnym stavom môžeme konkretizovať ako rozpor medzi želaným a aktuálnym stavom príslušných potenciálov. Riešenie PS potom spočíva v mobilizácii potenciálov.

Doterajšie naše skúsenosti s potenciálovým prístupom a jeho uplatňovaním (Benkovič, P., Gál, F.: 1985) nás viedli k záveru, že je potrebné rozlišovať potenciály rozvoja vedy a potenciály implementácie výsledkov vedy do praxe. Potenciály implementácie, na rozdiel od potenciálov rozvoja sú podstatne viac diferencované a štrukturované. Predstavujú schopnosť praxe (ale aj iných vedných disciplín) využívať poznatky vedy pri riešení vlastných problémových situácií. V prípade psychologických vied vystupujú do popredia najmä informačný a organizačný potenciál. Prvý predstavuje informovanosť o možnostiach, ktoré psychologické vedy pri riešení konkrétnych PS. Organizačný predstavuje schopnosť efektívne využívať poznatky psychologických vied pri riešení PS.

Prepojenie medzi typmi problémových situácií a vzťah potenciálov k nim je graficky znázornené na obr. 1.

Prehľad prognostických metód a možnosti ich uplatnenia v prognóze rozvoja psychologických vied

Stručne popíšeme prognostické metódy podľa tohto delenia:

1. matematicko-štatistické metódy,
2. metódy štruktúrneho modelovania
3. expertízne metódy
5. metóda scenárov

1. Matematicko-štatistické metódy: zaraďujeme sem korelačnú a regresnú analýzu a analýzu časových radov. Prognóza sa robí na základe extrapolovania doterajších trendov.

Uplatnenie pri prognózovaní psychológie je pri analýze časových radov vývoja potenciálov. Zo spomenutých 4 potenciálov pomerne výstižne môžeme kvantitatívne vyjadriť tri:

Kádrový potenciál ako počet osôb s kvalifikáciou „psychológ“. Možné je jemnejšie triedenie podľa vedeckých hodností. Vývoj kádrového potenciálu psychológie sa môže konfrontovať s inou vedou, poprípade konfrontovať so záujmom o štúdium psychológie. Limitujúcim faktorom je možná neúplnosť štatistickej evidencie.

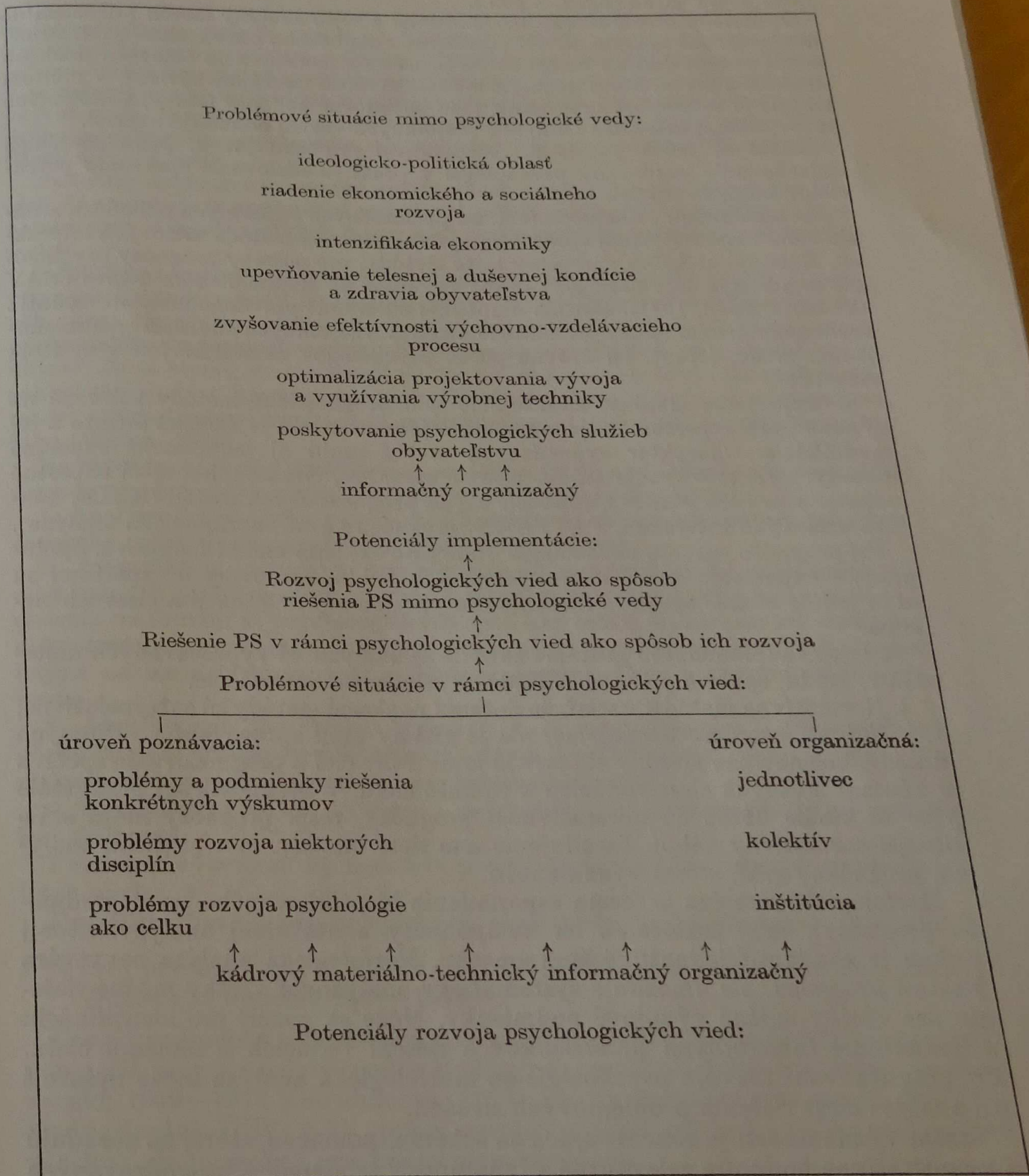
Materiálno-technický potenciál ako počet (sortiment) ponúkaných psychodiagnostických metód (testy, prístrojová technika). Okrem sortimentu metód sa môže sledovať aj časový vývin objemu nákupu. Limitujúcim faktorom je možná neúplnosť evidencie.

Informačný potenciál je možné vyjadriť počtom publikačnej činnosti. Vzhľadom na rozmanitosť tohto potenciálu, časové rady sa môžu týkať veľkého súboru ukazovateľov: články vo vedeckej, odbornej, populárnej tlači, v dennej tlači, zborníky, monografie, metodické materiály, preklady. Okrem „hrubých“ ukazovateľov sa môžu počítať pomery medzi dvoma zložkami informačného potenciálu (podiel vedeckej publikačnej činnosti, podiel publikačnej činnosti v nep psychologických časopisoch, a pod.).

Informačný potenciál sa môže vyjadriť aj viac kvalitatívne: zameranie diplomových, rigorózných a dizertačných prác, výskumných správ.

Limitujúcim faktorom je úplnosť bibliografických spracovaní psychologických prác. V súčasnosti existujú tri (Okruhlicová, 1974, 1978, Okruhlicová, Jajelková, 1979).

Obr. 1. Schematické znázornenie teoretických východísk prognózy rozvoja psychologických vied

Podrobnejší pohľad do vývinu potenciálov poskytne ich vzájomné porovnávanie a zmeny tohto pomeru v čase (rast publikačnej činnosti v závislosti na raste počtu psychológov, a pod.).

2. Metódy štruktúrneho modelovania: z tejto skupiny metód prichádza do úvahy použitie metódu KSIM (akronym z anglického názvu Kane SIMulation, podľa autora Júliusa Kaneho). Je to metóda modelovania časového priebehu udalostí a javov, ktoré nejakým spôsobom môžu navzájom súvisieť. V určitom zmysle je to metóda expertízna, lebo počiatočné hodnoty (stavy) sledovaných javov, ako aj intenzitu (silu) ich vzájomných väzieb odhadujú experti.

KSIM sa môže použiť pri modelovaní priebehu javov, podmienujúcich uplatňovanie poznatkov psychológie v praxi (modelovanie správania potenciálov implementácie).

Na podobných princípoch (t. j. na počiatočných expertných odhadoch a následnom matematickom spracovaní) je vybudovaná metóda krížových interakcií. Existuje niekoľko variantov tejto metódy, pre potreby prognózy psychológie sa zdá byť najvhodnejší variant vyvinutý na Ekonomickom ústave ČSAV (Píšek, Vobořil, 1981). Metóda umožňuje odhadnúť pravdepodobnosti nastatia rozličných úrovni cieľov na základe analýzy vzájomných súvislostí podmienujúcich javov. (Např. tri úrovne počtu psychológov zamestnaných v určitom rezorte.)

3. Expertízne metódy: zaraďujeme sem prognostické metódy založené na výpovediach expertov. Najznámejším reprezentantom je Delfská anketa a jej modifikácie. Charakter expertíznych metód majú aj jednoduché expertné odhady, vypracovávanie štúdií, písanie scenárov. Nezastupiteľné sú expertné odhady v prvých etapách aplikácie iných prognostických metód (KSIM, analýza krížových interakcií, PATTERN, prognózný graf, morfológická analýza).

Pri prognóze rozvoja psychológie bude táto skupina metód ťažisková. Spolu s expertami, zadávanie expertíznych štúdií, rozhovory s expertami sú práca s expertami, zadávanie expertíznych štúdií, rozhovory s expertami sú azda jedinú možné spôsoby identifikácie problémových situácií a ciest ich riešenia.

K tejto skupine metód môžeme zaradiť aj analýzu už vypracovaných materiálov, štúdií, správ a pod., obsahujúcich relevantné informácie.

4. Normatívne metódy: zatiaľ, čo doteraz popísané metódy sú extrapolatívne, t. j. cieľ, ku ktorému dospejeme, nie je známy pred spracovaním vstupných údajov, normatívne metódy si stavajú konkrétny cieľ a prognózovanie spočíva v hľadaní možných ciest vedúcich k tomuto cieľu. V prognostickej praxi stále viac sa kladie dôraz na normatívnu prognózu, resp. prognózy majú stále silnejší normatívny náboj. Zaraďujeme sem tieto metódy: morfológickú analýzu, prognózný graf, strom významnosti.

Morfologická analýza je forma usporiadania identifikovaného javu (predmetu prognózy), jeho rozloženia na komponenty a následnej analýzy, ktorej cieľom je zhodnotiť jednotlivé komponenty. Morfológická analýza nevytvára vlastnú prognózu, ale umožňuje systematicky analyzovať všetky možné riešenia pre všetky možné vývojové podmienky. Môže sa použiť pre identifikáciu a hodnotenie ľubovoľných prostriedkov a riešení vedúcich k danému cieľu. Pri prognózovaní rozvoja psychológie sa morfológická analýza môže uplatniť pri analýze ciest riešenia problémových situácií.

Strom významnosti je rozvetvujúca sa schéma, pomocou ktorej sa zoradujú a kvantitatívne hodnotia relevantné významnosti tendencií a prognózovaných

udalostí vzhľadom k ich podielu na uskutočňovaní všeobecného cieľa (Šule, 1976). Môže sa použiť na zhodnotenie spôsobov prekonávania bariér implementácie.

Prognózný graf je model refazcov navzájom prepojených udalostí nutných na riešenie prognostického problému. Podstata metódy spočíva v postupnom rozčlenení hlavného cieľa na množiny podcieľov niekoľkých úrovní, pričom podciele nižšej úrovne sú podmienkou prechodu na podciele vyššej úrovne. V princípoch vychádza metóda zo stromu významnosti, ale v porovnaní s ňou je pružnejšia. Využitie tejto metódy je efektívne pri zostavovaní perspektívnych cieľov rozvoja psychológie, ale aj jednotlivých výskumných zameraní (Benkovič, P.: 1985).

Charakter normatívnych metód umožňuje ich použitie pri riešení príbuzných úloh, to znamená, že uvedené tri metódy sú približne rovnako efektívne aplikovateľné pre riešenie všetkých troch úloh, spomenutých osobitne pri každej z nich.

5. Metóda scenárov: predstavuje integrujúcu prognostickú metódu. Každá prognóza by mala vyústiť do niekoľkých (3—5) scenárov rozvoja prognózovaného javu. Scenár sa pokúša integrovať individuálne analýzy trendov a možných udalostí do uceleného obrazu. Scenár je hypotetický, jeho účelom nie je ukázať, čo sa stane, ale upozorniť na to, čo by sa mohlo stať. Má poskytnúť základ pre analýzu rozsahu možných dôsledkov, ktoré vyplývajú z interakcie medzi alternatívnymi vonkajšími podmienkami a rozvojom prognózovaného javu (Wilson, 1978).

Na záver prvej časti v stručnosti vymedzíme, čo by mala obsahovať prognóza rozvoja psychologických vied. Myslíme si, že by mala obsahovať:

1. Analýzu doterajšieho vývoja a) kvalitatívnu, b) kvantitatívnu (analýzu časového radu vývoja potenciálov), ich determinanty.

2. Identifikáciu minulých (vyriešených aj nevyriešených), súčasných aj očakávaných problémových situácií v rámci psychologických vied a ciest ich riešenia na úrovni: a) psychologických vied ako celku, b) niektorých disciplín, c) konkrétnych výskumov. V rámci organizačnej úrovne problémových situácií najmä na ich analýzu a cesty riešenia v pregraduálnej a postgraduálnej príprave.

3. Identifikáciu minulých (vyriešených aj nevyriešených), súčasných aj očakávaných problémových situácií mimo psychologické vedy a ciest ich riešenia uplatnením poznatkov psychologických vied.

4. Identifikáciu bariér: a) rozvoja psychológie, b) implementácie jej poznatkov do praxe.

Finálnym výstupom by mali byť prognostické scenáre rozvoja psychologických vied.

Prognóza rozvoja psychologických vied (niekoľko ilustračných príkladov:)

1. Vývoj psychologických vied v SSR na príklade časového radu publikačnej činnosti za obdobie 1949—1973

Časový rad publikačnej činnosti, čo v našom chápaní predstavuje informačný potenciál, sme spracovali podľa Bibliografie psychologickej literatúry na Slovensku 1949—1973 (Okruhlicová, 1974). Do spracovania sme nezahrnuli preklady, Správy ÚEPs SAV, práce autorov z ČSR (aj keď publikovali na Slovensku), ale ponechali sme práce nepychológov.

Publikačnú činnosť sme rozdelili na dve časti: a — všetko (vedeckú, odbornú aj populárnu spolu), b — vedeckú (v psychologických časopisoch + psychologické knižné publikácie).

Na obr. 2 sú znázornené obidve hodnoty v časovom rade 1949—1973. Neparametrický test trendu podľa Kendalla a Manna je pre obidve krivky vysoko významný: $T_a = 0,81^{++}$, $T_b = 0,72^{++}$, t. j. objem publikačnej činnosti v uvedenom časovom úseku štatisticky významne rástol.

Podrobnejšie členenie podľa druhov publikácií a dlhší časový úsek (zatiaľ sú k dispozícii údaje v rukopise po r. 1984) umožnia robiť komplexnejšiu analýzu.

Na obr. 3 je časový trend podielu b) a — b, t. j. pomer medzi vedeckými publikáciami a ostatnými publikáciami. Pre túto krivku $T_c = 0,32^+$.

Na obr. 4 je znázornený Lotkov zákon: rozloženie autorov (os y) podľa počtu publikácií (os x). Vo všeobecnosti (v každej vednej oblasti v rozličných historických dobách) platí, že málo ľudí publikuje veľa a veľa ľudí publikuje málo. To znamená, že rozloženie je extrémne zošíkmené. A. Lotka (1926) ako prvý zistil túto zákonitosť a navrhol pre tieto dve premenné vzťah: $x^n y = \text{konštanta}$. Exponent n sa hľadá riešením regresnej rovnice: $y = c x^n$. Rovnica sa linearizuje logaritmovaním (my sme použili logaritmus so základom e): $\ln y = \ln c + n \ln x$. Vzťah sa graficky znázorňuje na tzv. log-log papieri.

Lotkov zákon sme počítali pre počet publikácií maximálne 15 (vrátane spoluautorstva), nakoľko pri väčších počtoch sa už vyskytovali nulové frekvencie, čo vnáša do výpočtu rovnice problémy. V tomto rozpätí (počet autorov, ktorí publikovali 1, 2, 3... 15 prác) je 858 autorov, čo z celkového počtu 918 predstavuje 93,5 %, a 1829 publikácií, čo je z celkového počtu 4816 38,0 %.

Exponent $n = 1,85$ (v prípade vyjadrenia regresnou rovnicou, exponent je záporný). Čím je exponent v absolútnej hodnote menší, tým menej je autorov s jednou publikáciou a viac autorov s viacerými publikáciami. Pre $n = 1,85$ je teoretické % autorov s jednou publikáciou 55,2. Viac svetla do Lotkovho zá-
kona v psychológii vnesie rozčlenenie publikácií (vedecké, odborné, populárne, v dennej tlači, zborníky).

V tab. 1 uvádzame nelogaritmové hodnoty z obr. 4.

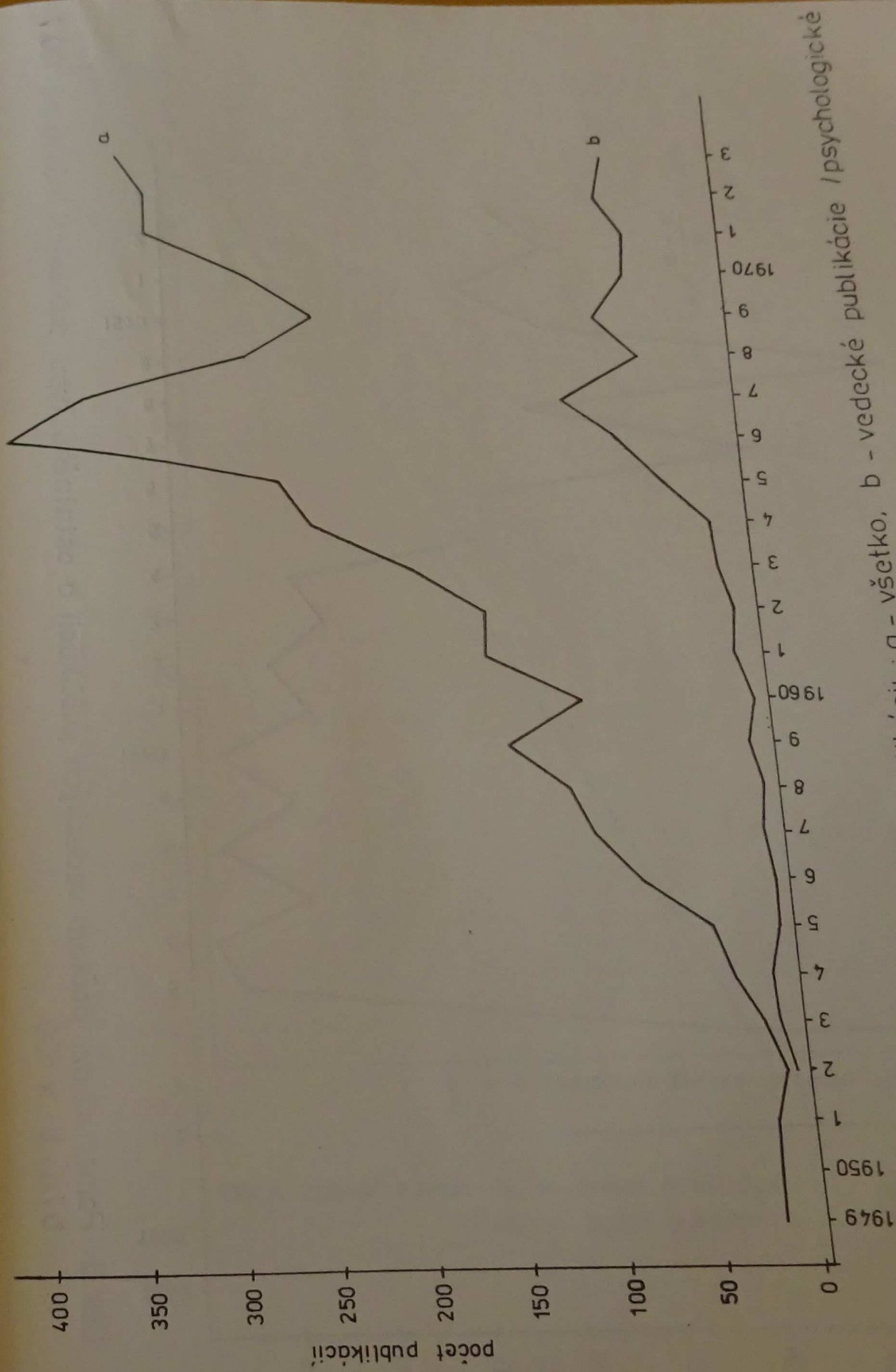
Tab. 1. Rozloženie autorov podľa počtu publikácií:

Počet publikácií	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Počet autorov	575	121	49	24	17	12	10	9	9	7	3	8	7	6	1
%	62,6	13,2	5,3	2,6											

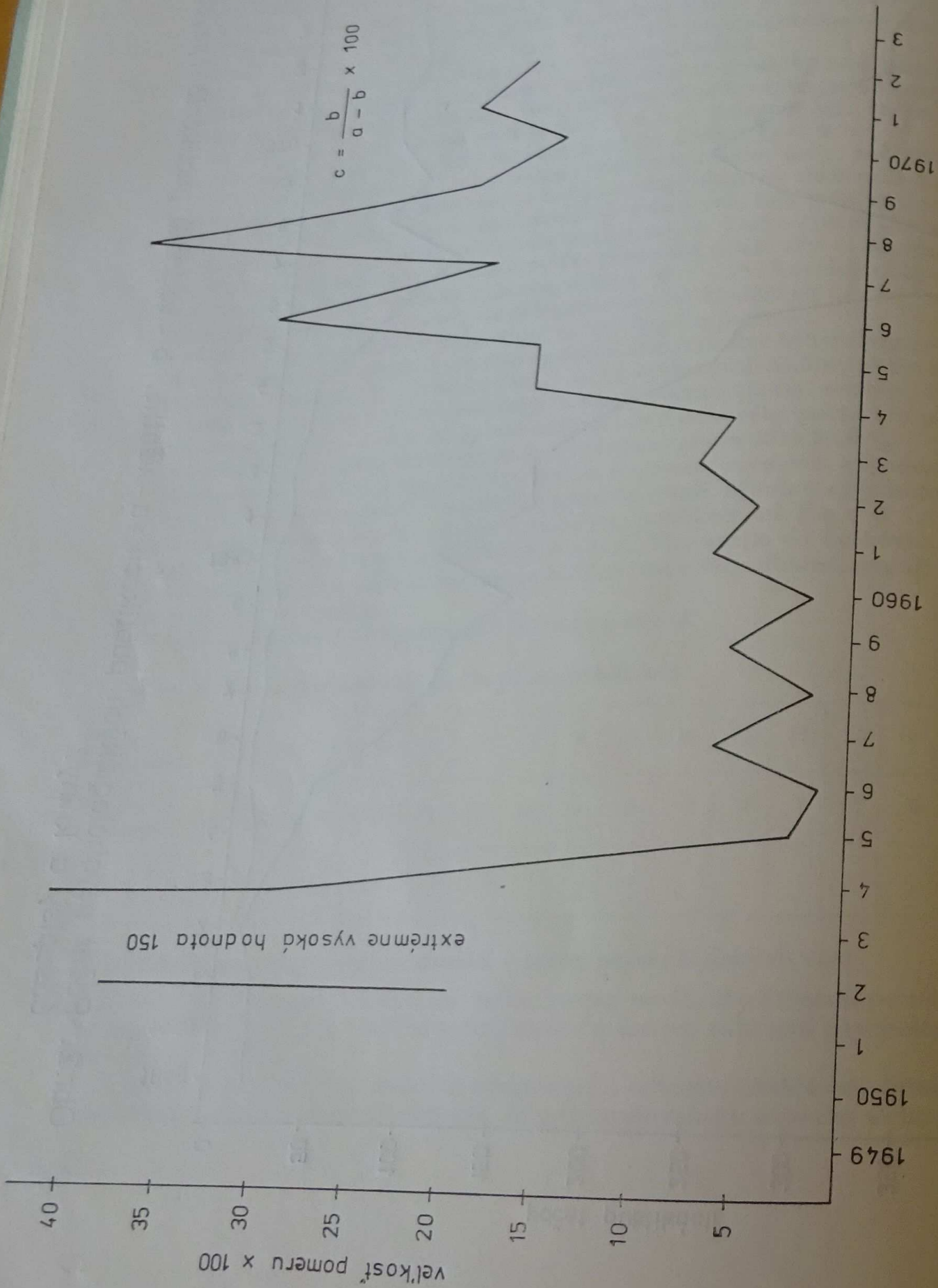
2. Identifikácia problémových situácií v rámci psychologických vied

a) Úroveň psychologických vied ako celku: rozpor medzi objektívnou potrebou rozvoja psychologických vied na jednej strane a úzkym záberom psychologických aktivít v ČSSR.

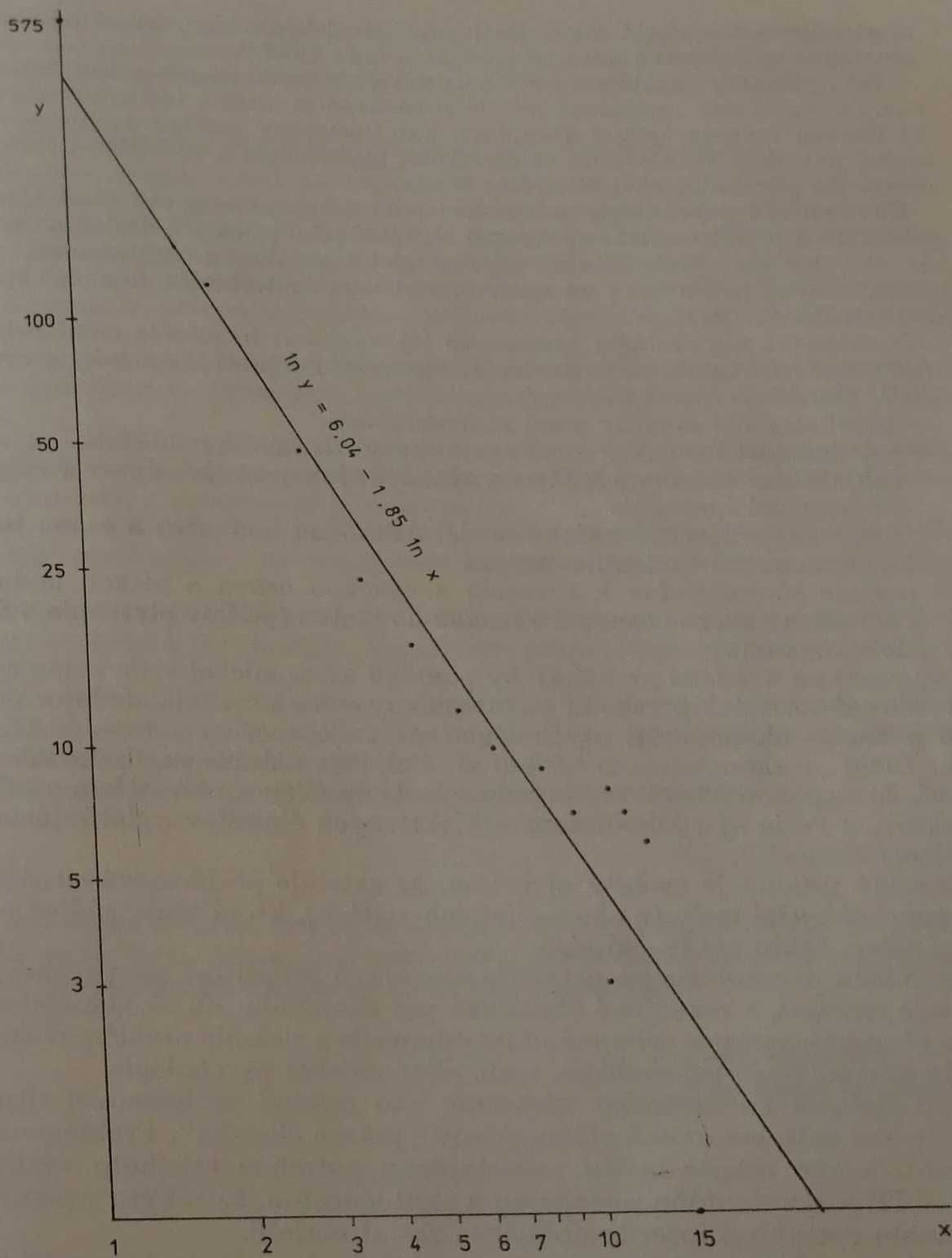
„Z porovnania štruktúry vedecko-výskunnej a odborno-praktickej činnosti v psychológii u nás a vo svete vyplýva, že v Československu sa slabo alebo len

Obr. 2. Počet psychologických publikácií : a - vřetko, b - vedecké publikácie / psychologické časopisy a knihy /

Obr. 3. Pomer medzi počtom vedeckých publikácií a ostatného typu publikácií / násobené 100 / $b/a - b \times 100$

Obr. 4. Lotkov zákon : os x : počet publikácií
os y : počet autorov

v zárodkoch rozvíjajú tie oblasti psychologických vied, ktoré odzrkadľujú novodobé spoločenské potreby (Kováč a kol.: 1986)“.

Táto globálna problémová situácia má veľa konkrétnych príčin, ktoré môžeme označiť ako „neriešené problémové situácie nižších rádov“.

b) Úroveň rozvoja vednej disciplíny: ako ilustračný príklad uvedieme rozpor medzi potrebou etablovania ekonomickej psychológie a praktickou neexistenciou tejto psychologickéj disciplíny u nás.

Ekonomická psychológia patrí medzi novšie psychologické disciplíny. Jej predmetom je ekonomické správanie človeka, jeho príčiny a dôsledky: správanie človeka ako spotrebiteľa, psychologické aspekty zamestnanosti, vplyv ekonomických podmienok na správanie občana-spotrebiteľa, finančné správanie (van Raaij, 1981).

Ekonomická psychológia (presnejšie jej výskum) by mohla riešiť celý rad otázok, na ktoré v súčasnosti nevieme odpovedať iba preto, že sa takýto výskum nerieši. Uvedieme aspoň niektoré:

- psychologické aspekty plnej zamestnanosti
- psychologické aspekty využívania (nevyužívania) kvalifikácie
- subjektívne vnímanie inflácie a očakávaných cenových úprav a vplyv na ekonomické správanie
- vplyv nevyváženého vzťahu medzi úžitkovou hodnotou a cenou tovaru na ekonomické správanie človeka
- postoje spotrebiteľov k tovarom s vysokou cenou a nízkou hodnotou a tovarom s nízkou cenou a vysokou hodnotou (príčiny plytvania a fetišizácie konzumu)

Odpovede na uvedené problémy by pomohli ekonomickej vede komplexnejšie uvažovať o cestách prechodu na intenzívny spôsob rozvoja. Jedna z príčin, prečo u nás sa ekonomická psychológia nerozvíja spočíva v tom, že (Kováč a kol.: 1986) „v ekonomickom bádání sa, žiaľ, ešte náležite nezdrkadjila skutočnosť, že napokon človek je hlavnou výrobnou silou a užívateľom všetkých produktov, a že je aj východiskom subjektívnych činiteľov uplatňujúcich sa v riadiacej činnosti“.

Ilustračný príklad je osobitý aj v tom, že existuje problémová situácia aj mimo psychologické vedy (v ekonomických vedách), ktorá však, súdiac podľa decíznej sféry, takto nie je chápaná.

Ekonomická psychológia predstavuje rozvojovú príležitosť pre psychológiu, ak sa bude rozvíjať, a rozvojové ohrozenie pre ekonómiu, ak sa nebude rozvíjať, lebo ekonómia nebude schopná nájsť odpovede a riešenie problémov spadajúcich do kompetencie psychológie, resp. ekonomickej psychológie.

c) Úroveň riešenia konkrétneho výskumu: ako príklad problémovej situácie na tejto úrovni môžeme uviesť „Komplexný výskum človeka“. Problémová situácia vznikla ako rozpor medzi narastajúcou potrebou takéhoto výskumu v období VTR a rozvinutého socializmu a skutočnosťou, že takýto výskum sa v primeranom rozsahu a interdisciplinárne zatiaľ neriešil.

Identifikácia problémovej situácie „... vyúsťuje do požiadavky zvoliť takú stratégiu, ktorá by k človeku ako predmetu vied pristupovala čo najkomplexnejšie, teda systémovo“ (Kováč, 1986).

Riešenie problémovej situácie (teda uvedeného výskumu) si vyžaduje značnú mobilizáciu kádrového potenciálu (vytvorenie interdisciplinárnych riešiteľských tímov) a najmä organizačné zabezpečenie v rámci ČSAV (SAV): ustano-

venie kompetentného koncepčno-riadiaceho orgánu, ktorý by zabezpečoval efektívne usmerňovanie aktivít v danom výskume a ktorý by svojím záberom prekračoval kompetenciu existujúcich organizačno-riadiacích štruktúr ČSAV (SAV) (tamtiež).

3. Identifikácia problémových situácií mimo psychologické vedy

Problémové situácie mimo psychologické vedy, ktoré môžu pomáhať riešiť psychologické vedy, predstavujú pre ne, ako sme už povedali, rozvojové príležitosti. V. zjazd ČSPS vytýčil 7 oblastí, v ktorých sa môžu významným spôsobom uplatniť novšie psychologické smery (Kováč, D., a kol.: 1986):

1. V ideologicko-politickej oblasti a kultúrno-osvetových aktivitách: psychológia propagandy, právna psychológia, politická psychológia, psychológia umenia, vojenská psychológia.

2. Pri zvyšovaní efektívnosti riadenia ekonomického a sociálneho rozvoja: psychológia riadenia, personálna psychológia, programy aktívneho sociálneho učenia.

3. Pri zvyšovaní intenzifikácie ekonomiky a zvyšovaní produktivity a kvality všetkej práce: ekonomická psychológia, psychológia sociálneho styku, výskum v oblasti umelej a prirodzenej inteligencie.

4. Pri upevňovaní telesnej a duševnej kondície a zdravia obyvateľstva: biodromálna psychológia, neuropsychológia, gerontopsychológia, psychológia športu.

5. Pri zvyšovaní efektívnosti výchovno-vzdelávacieho procesu na všetkých úrovniach: školská psychológia, kognitívna psychológia, programy rozvíjania tvorivosti.

6. Pri optimalizácii projektovania vývoja i využívania výrobných techník: ekologická psychológia, inžinierska psychológia, psychológia architektúry, teória interakcií párových systémov.

7. Pri poskytovaní psychologických služieb obyvateľstvu.

Záver

Prognostická činnosť realizovaná podľa uvedených teoretických východísk je iba v začiatkoch. Autor príspevku preto uvíta všetky námety a pripomienky k danej problematike. Zájemci môžu písať na adresu:

**Peter Benkovič,
Výpočtové stredisko SAV**

Literatúra

- Benkovič, P.: Prognózovanie vo vede založené na výpovediach expertov. In: Prognostické informácie. Zborník štúdií. VS SAV, Bratislava 1985.
- Benkovič, P., Gál, F.: Expertný prístup k prognózam vedy. Trend, č. 6, 1985.
- Bestužev-Lada, I. V.: Svet roku 2000. Smena, Bratislava 1986.
- Dobrov, G. M.: Osobný komunikát. Kijev 1983.
- Gál, F., Frič, P.: Problémovo orientované participatívne prognózovanie. Rukopis článku. VS SAV, Bratislava 1986.

- Kačaunov, S.: Problem Situations in Scientific Activities. *Science of Science*, č. 1—2, 1983.
- Kocowski, T.: Excerpt článku. *Sportpropag*, Praha 1981.
- Kováč, D.: Náčrt projektu komplexného výskumu človeka a jeho organizačného a kádrového zabezpečenia. *Rukopis*, Bratislava 1986.
- Kováč, D. a kol.: Novšie smery psychologického bádania a jeho uplatňovanie v praxi. ÚEPs SAV, Bratislava 1986.
- Lotka, A.: The frequency distribution of scientific produktivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, č. 12, 1926.
- Markuš, J.: Úvod do spoločensko-ekonomického prognózovania. *Ekonomický časopis*, č. 1, 1981.
- Okruhlicová, L.: Bibliografia psychologickéj literatúry na Slovensku 1949—1973. *Psychodiagnostické a didaktické testy*, n. p., Bratislava 1974.
- Okruhlicová, L.: Bibliografia psychologických dizertácií a záverečných správ v ČSSR. *Psychodiagnostické a didaktické testy*, n. p., Bratislava 1978.
- Okruhlicová, L., Jahelková, D.: Bibliografia diplomových prác obhájených na filozofických fakultách z odboru psychológia do roku 1974. *Slovenská pedagogická knižnica a ÚŠI*, Bratislava 1979.
- Píšek, M., Vobořil, J.: Vybrané metody dlouhodobého prognózování a jejich užití. *EÚ ČSAV*, Praha 1981.
- Šulc, O.: *Abeceda prognostiky*. SNTL, Praha 1976.
- van Raaij, W. E.: *Economic Psychology*. *Journal of Economic Psychology*, čl. 1981.
- Wilson, I. H.: Scenarios. In: Fowles, J.: *Handbook of Futures Research*. Greenwood Press, London 1978.
- Zeman, M.: Věda o předvídání. In: *Prognostické informace*. Zborník štúdií. VS SAV, Bratislava 1985.
- Zeman, M.: Jak předvídat? *Vesmír*, č. 6, 1986.

Z RECENZENTNÉHO POSUDKU ING. M. ČEČERA K ČLÁNKU PhDr. P. BENKOVIČA

K príspevku P. Benkoviča pripájame niektoré doplnkové údaje a myšlienky Ing. Čečera, ktoré môžu byť zaujímavé pre psychológov, pretože výstižne zdôrazňujú aktuálnosť problematiky prognózovania v psychológii.

Problém skúmania budúcnosti a prognózovanie stal sa aktuálnym vo všetkých oblastiach života. I keď sa niekedy zdá, že budúcnosť je neistá a že dnes je neistejšia ako kedykoľvek predtým, je rozumné, užitočné a na základe už získaných skúseností v niektorých oblastiach priam nevyhnutné zaoberať sa otázkami, ako to asi bude, ako by to mohlo byť, ako by to byť nemalo. Prognóza sa týka zvyčajne budúcich záležitostí; sú to predpovede o dosiaľ neznámych, ale reálne možných priebehoch a budúcich stavoch. Presnosť prognózy, t. j. zhoda medzi prognózovaným očakávaním a skutočnosťou závisí od stavu vývinu teórie, od poznania určitých zákonitostí a determinánt určujúcich, resp. pôsobiacich na prognózovaný jav (ten je spravidla komplexný a vyžaduje mnohopremenné analýzy) od započatia prognostickej štúdie až po čas realizácie prognózovaného javu.

Bežný psychologický výskum je v zásade tiež spätý s prognózou. Každá pracovná hypotéza overovaná štatistickým testom významnosti je vlastne prognózou jej overenia alebo zamietnutia, cieľom každého výskumu osobnosti je rozvoj osobnosti; výber osôb do škôl či povolání v psychologickéj praxi je tiež zameraný na budúcu úspešnosť.

Prognózy musia byť teoreticky podložené. Prognózovanie vyžaduje použitie meraní, ktorých úroveň závisí od primeranosti modelu a predpokladov jeho použitia; model má byť matematicky overiteľný a zdôvodniteľný. So zreteľom na používaný „mäkký“ model merania v psychológii nachádzame sa v nespokojivej situácii; treba však konštatovať, že teória merania nestagnuje, ale vyvíja sa s tendenciou dosiahnuť alebo aspoň priblížiť sa k absolútnemu meraniu (moderná, probablistická testová teória); toto úsilie tiež prispieje k presnosti prognózy.

Napriek spomenutým aj nespomenutým ťažkostiam, prognózovanie je možné; matematická štatistika má metódy na odhad budúcnosti zo znalostí vzájomných relácií determinujúcich činiteľov a prognózovaného javu. Mnohonásobná korelačná a regresná analýza je postup, ktorý na základe analýzy vzájomných vzťahov medzi determinantami a závislostí prognózovaného javu od nich môže stanoviť optimálne váhy determinant na prognózu javu od nich závislého, prípadne môže niektoré determinanty ako neužitočné (so zreteľom na daný súbor determinant) z prognózy vylúčiť (regresná analýza kroková); navyše stanovuje aj chybu odhadu. Pri aplikácii tohto postupu ide vlastne o redukciu nevysvetliteľnej variancie, pri jej redukcii nejde len o dobrý výber determinant, svoju úlohu tu zohráva aj osobnosť a znalosti výskumného pracovníka, skúsenosti expertov, ich intuícia a nakoniec aj prvky náhody.

Prognózovanie rozvoja psychológie je proces dlhodobý a vlastne neustály, ktorý má svoje osobitné špecifiká, ale aj súvislosti s odhadom budúcnosti v psychologickom výskume (štat. metóda). Podkladom pre odhad budúcnosti vo výskume sú zámerne vykonávané merania, pre prognózovania zasa potenciály, ktoré by mali poskytovať postačujúci základ pre prognostickú činnosť.

Príspevok považujem za veľmi aktuálny, pretože psychológia ako relatívne mladá veda musí stále preukazovať svoju opodstatnenosť; úsilie smeruje nielen k rozširovaniu jej pozícií, ale aj k obhajovaniu a upevňovaniu už získaných. Význam prognózovania rozvoja psychológie možno vidieť najmä v tom, že umožní

— získať komplexný prehľad o doterajšom vývoji psychológie s kritickým zhodnotením jej úspechov i nedostatkov a umožní systémovo a optimálne plánovať smery jej ďalšieho rozvoja

— správne investovať kapacity v psychológii a orientovať ich do najdôležitejších oblastí z hľadiska krátko — i dlhodobých cieľov psychológie ako vedy i z hľadiska potrieb spoločnosti

— porovnať súčasný stav psychológie u nás so stavom v zahraničí aspoň v niektorých disciplínach

— preniknúť do ďalších oblastí života a rozšíriť tak pole pôsobnosti psychológie i psychologov.

Prognóza môže niekedy sama priaznivo ovplyvniť prognózovaný trend (a tak spôsobiť nepresnosť prognózy). Zriedkavé sú, ale existujú prípady, keď primeraná publicita prognózovaného trendu vyvolala u zainteresovanej časti odbornej verejnosti takú reakciu, ktorá spôsobila zmenu trendu — inak dobre prognózovaného — želaným smerom.

Prednosti prognózovania rozvoja psychológie sú tak zásadné, že za súčasného stavu podmienok a požiadaviek je prognózovanie azda nevyhnutnou cestou pre jej urýchlený ďalší rozvoj.

M. Čečer

IV. SPOMIENKY, JUBILEÁ

PĚTADEVADESÁTINY ČLENA KORESPONDENTA ČSAV VILÉMA CHMELAŘE

V tomto roce (19. 11. 1987) se dožívá prof. PhDr. Vilém Chmelař, DrSc., velmi vzácného životního jubilea. Již při různých předcházejících příležitostech jsme se zamýšleli nad vědeckým dílem nestora psychologů v Československu i nad jeho pozoruhodnou osobností. Autory těchto rozborů byli L. Kolářková (1952), J. Doležal (1962), B. Chalupa (1972), R. Konečný (1972), O. Kolaříková a J. Viewegh (1977, 1982) a jiní.

Jubilant se již po několik let nepodílí ze zdravotních důvodů na činnosti v našem oboru. Po velmi dlouhém období, kdy takřkajíc každý psycholog znal profesora Chmelaře, nastalo teď jiné, kdy nejmladší generace ho případně již nezná. Ale jde také o to, že jubilant reprezentoval svým životním dílem určitý časový úsek vývoje našich psychologických věd, úsek, který sice již patří minulosti, ale který přitom nejedním podnětem ovlivnil jejich dnešní podobu. V díle prof. dr. Chmelaře najdeme takových podnětů mnoho; návraty k němu nám stále přinášejí mnoho poučení.

Student psychologie, které připravoval v 70. letech diplomovou práci o historii brněnské psychologie, vyslechl s jistým překvapením sdělení, že mladý Vilém Chmelař studoval na filozofické fakultě Karlovy university v letech 1920—1925 filozofii, historii a zeměpis. Zareagoval tehdy otázkou: „Tak Vy jste nestudoval psychologii?“ Pokládal totiž za samozřejmou situaci teprve pozdější, kdy psychologie se stala samostatným, plně konstituovaným oborem vysokoškolského studia.

Ale když osmadvacetiletý Vilém Chmelař se zapisoval — po víceletém učitelském působení na venkovských školách — na pražskou filozofickou fakultu, mohl volit jen z těch oborů, které se tehdy nabízely. K psychologii vedla v té době jen úzká cestička v rámci filozofie; ale on ji objevil a šel pak po ní — zpočátku málo schůdné — celý život. Neobyčejnou posilou tohoto jeho zaměření se stal v letech 1922—1923 studijní pobyt v Lipsku, jakožto tehdejším světovém centru experimentální psychologie, v ústavu, v němž zakladatelské dílo krátce předtím zesnulého Wilhelma Wundta bylo skutečností ještě zcela živou a aktuální. Chmelař získal tímto ročním pobytem odbornou inspiraci tak výraznou a vydatnou, že z ní mohl čerpat v průběhu celé své další profesionální dráhy. Ovšem, když se po získání doktorátu filozofie vrátil z pražských studií na rodnou Moravu (je rodákem z Podolí u Přerova), musel opět hledat existenční zajištění ve svém původním učitelství. V roce 1926 nastoupil do Ústavu pro tělesně vadné v Brně-Králově Poli; zde se mohl na okraji svého učitelského úvazku uplatňovat z vlastní iniciativy a záujmu také již jako psycholog (pochopitelně, ne ve smyslu systemizovaného místa). Ale vyskytla se ještě jiná příznivá okolnost: prof. dr. Mihajlo Rostohar zřídil právě v tom roce na brněnské filozofické fakultě pracoviště nazvané Psychologický ústav. Chmelař se tu stal asistentem, ovšem nehonorovaným; o 13 let později, krátce předtím než nacisté v roce 1939 uzavřeli všechny české vysoké školy, se z psychologie habilitoval. Žít ovšem mohl — jako soukromý docent — jen ze svého učitelství a bylo tomu tak až do konce 2. světové války. Až v roce 1945 začala

Chmelařova dráha vysokoškolského učitele psychologie a vědeckého pracovníka tohoto oboru; pokud jde o její podrobnosti, odkazujeme na články autorů uvedených shora. V průběhu této dráhy prof. dr. Chmelař se stal jedním z předzasloužil o to, že dnešní cesta mladých lidí do tohoto oboru se nepodobá cestě jeho, že může již být — odhlédneme-li od obtíží působených příliš velkým zájmem o studium psychologie — relativně široká, přímá a krátká.

Inspirován svým lipským pobytem, nepochybně však také na základě osobnostních předpokladů, Vilém Chmelař promítl do svého vědeckého díla pojetí psychologie jakožto exaktní vědy zkoumající psychiku jako funkci mozku a uplatňující metodologii v podstatě přírodovědnou, jejímž těžištěm je experiment, měření, kvantifikace dat. Východiskem tu byla orientace na psychofyziku; pro Chmelařovo dílo byl vždy příznačný zřetel k nalézání zákonitostí psychického dění.

Badatelsky se zaměřil na problematiku percepce, pozornosti a poznávacích procesů. Monografie o vnímání tvarů v indirektním vidění (1937) přinesla výsledky týkající se vlivů různých druhů podnětů na procesy vnímání. Kromě jiného Chmelař uplatnil již zde svůj zájem o zkoumání vjemů tvarů v indirektním vidění; na tuto problematiku se pak soustředil i v následujících 20 letech, jak tomu nasvědčuje studie z roku 1959. Pozoruhodným výsledkem je tu zejména prokázání neplatnosti Weberova-Fechnerova zákona při odhadu velikosti úhlů u plošných černých výsečí a u úhlů s rameny při direktním a indirektním vidění. Jiný výsledek podobného významu souvisí s jinou částí perceptologické problematiky, totiž s vlivy trvání jednoduchých a složitých optických podnětů na dynamiku optických vjemových struktur. Zde Chmelař zjistil, že při vnímání krátkodobě exponovaných složitých statických předmětů zákon Bunsenův-Rosceův se uplatňuje jen v omezené míře. Od roku 1936 až po 80. léta se jubilant zabýval zkoumáním aktivní optické a akustické pozornosti; jeho vývojová křivka aktivní optické pozornosti, kterou vyvodil za pomoci metody bezesmyslového materiálu s kritickými prvky, znamenala svého času světovou prioritu v této problematice. Později dospěl prof. dr. Chmelař ve spolupráci s matematikem P. Oseckým k zobecňujícímu zjištění, že průměry délek intervalů nepřetržité aktivní optické nebo akustické pozornosti jsou rozloženy v souhlase s exponenciálním zákonem a že průběh aktivní pozornosti vystihuje model, který ji nahlíží jako stacionární markovský proces. V okruhu poznávacích procesů přinesly mnoho již jubilantovy studie ze 40. let o poznávání předmětů z jejich vnímaných částí dětmi raného věku a o poznávání zobrazených předmětů dětmi 12—14-letými. Později se Chmelař zaměřil na otázky představ a myšlení; za pomoci originálních metod studoval vývoj představy děje na základě poskytnutí dílčích optických dojmů, typy vytváření představ děje, význam jednotlivých myšlenky pro reprodukci exponovaného děje aj. Uvádíme to vše samozřejmě jen ve zkratce pro informaci dnešním, většinou již jinak tematicky orientovaným psychologům, ale také proto, že Chmelařovo badatelské dílo se vyznačuje kvalitami, které ve světě vědy nikdy neztratí svou hodnotu a aktuálnost. Jde především o přísnou myšlenkovou sevřenost jeho prací, o jejich koncepčnost a v tomto rámci o naprostou funkčnost veškerého textu; je tu vždy úsilí o krajní objektivitu při interpretaci dat, velká šíře úvahového pole, zohledňování mnoha v úvahu přicházejících hypotéz. Neměli bychom se od profesora Chmelaře všichni mnohému učit?

Tímto svým dílem jubilant nepochybně patří k hlavním iniciátorům základního psychologického výzkumu u nás. Ale nezapomínáme, že je také zakladatelskou osobností našeho psychologického výzkumu aplikovaného. Tuto orientaci nacházíme již v jeho pracích z 20. a 30. let, pojednávajících o psychické struktuře zmrzačeného dítěte, o písmu dětí trpících Littleovou chorobou, o senzomotorických reakcích u dětí stížených různými nervovými chorobami anebo kostní tuberkulózou. Někdejší učitelská profese učinila jubilanta zřetelům si pak při svých výzkumech aktivní pozornosti kladl otázku, zda hodinová experimentální situace se svými nároky na dynamiku pozornostního výkonu pokusných osob může být nahlížena jako model vyučovací hodiny. Ostatně u prof. Chmelaře najdeme také přínos k aplikovanému výzkumu v okruhu psychologie práce; v jedné ze svých studií (1963) se zabýval otázkami optického postřehu v zorném poli řidičů aut. Vcelku jsou to tedy přinejmenším tři úseky aplikovaného psychologického výzkumu, jejichž předznamenání najdeme v Chmelařově díle.

Někdo by možná očekával, že vědecký pracovník té generace, k níž prof. dr. Chmelař náležel, nebude mít mnoho smyslu pro otázky uplatnění psychologie v různých oblastech společenské praxe formou konstituování profese psychologa. Ale bylo tomu právě naopak; jubilant se po dlouhá léta podílel na všem, o co kliničtí, poradenští, průmysloví a jinak orientovaní psychologové usilovali. Mnohé tu dokonce inicioval, mnohé svou vědeckou autoritou zaštil; generaci dnešních padesátníků-šedesátníků je to dobře známo. Z různých úseků společenské praxe jubilantovu srdeci bylo zvláště blízké profesijní a výchovné poradenství; na jeho rozvinutí vynaložil mnoho koncepčního i organizačního úsilí. Vždyť již ve 30. letech se zasloužil o to, že na Moravě bylo zřízeno více než 70 poraden pro volbu povolání; později, koncem 50. let, stál u zrodu našeho psychologického výchovného poradenství. Dnes je nám zřejmé, že prof. dr. Chmelař anticipoval všemi těmito snahami potřebu a možnosti rozpracovat — na úrovni péče o konkrétního mladého člověka — významnou teorii životní cesty resp. biodromálního vývoje, která je v současné době pozoruhodně rozvíjena jak v SSSR, tak u nás na slovenském pracovišti.

Jestliže jsme shora hovořili o životním díle člena korespondenta Viléma Chmelaře, řekli jsme mezi řádky nepochybně mnohé i o jeho osobnosti. V úvodu jsme konstatovali, že mezi našimi psychology je velmi mnoho těch, kteří prof. Chmelaře osobně znají. Někteří z nich měli v tomto směru možnosti občasné a náhodné, jiní dlouhodobější a pravidelnější; mohli ho poznávat nejprve jako učitele a examinátora, potom jako lodivoda křehkých plavidel první profese u nás tehdy nové — vypluli na rozbouřené moře společenské praxe, a ještě později jako vedoucího vědeckého pracoviště a současně spolupracovníka na něm. Svého času jsme se snažili s J. Vieweghem načrtnout osobnostní portrét prof. dr. Chmelaře (viz 6. číslo Československé psychologie XXVI, 1982); proto autorka těchto řádků se nyní v tomto směru omezí jen na zdůraznění několika základních kontur.

Každý, kdo přišel s prof. dr. Chmelařem do styku, si musel povšimnout, že je to velmi pracovitý člověk. Bylo tomu tak, že práce nejenom naplňovala jeho život až po okraj, ale přímo splývala s jeho smyslem; mnohem spíše než vnučeným břemenem byla mu nejlepší a nejzajímavější stránkou světa i hlavním polem osobní seberealizace. Shora jsme již zdůraznili, že prof. Chmelař se ne-

exponoval pracovně jen na tom poli, které bylo v úzkém smyslu slova „jeho“. Naopak, dovedl vždy přesahovat sebe a své bezprostřední zájmy; za léta své činnosti vyvinul nepřehledně mnoho obětavého úsilí v nejrozmanitějších záležitostech, a to od těch, které se týkaly různých stránek základního rozvoje oboru psychologických věd až k popisům práce psychologů z dětských domovů či poraden.

Dobrou práci je však sotva možné dělat bez jisté míry úzkosti o její kvalitu a zdar; potvrdily to ostatně některé psychologické výzkumy. V tomto smyslu prof. Chmelař nebyl výjimkou; krajní pečlivost byla pro něho příznačná a byla jednou ze základních charakteristik jeho přístupu k pracovním úkolům všeho druhu. Lidé to o prof. Chmelařovi věděli; ve světě plném náhod a nepravidelností jim představoval něco jako živoucí princip krajní spolehlivosti.

Méně očividné byly některé jiné stránky jeho osobnosti. Především, se to týká jeho bytostně filozofického přístupu ke světu a životu, uplatňovaného zejména ve sféře jejich hodnotové interpretace a prostřednictvím vytvoření velmi moudré osobní hodnotové hierarchie. Právě tak bytostný byl však jubilantův smysl pro účelnou a zdravou ekonomii osobních sil; to, čemu se odborně říká duševní hygiena, realizoval spontánně celou svou osobností. Nevyčerpával se rozčilováním, pocity zklamání, skepse, pesimismu; zlu ve světě čelil svou střízlivou vytrvalostí a nadto i prostřednictvím jakési pozoruhodné osobnostní dimenze, charakterizované neobvyklou syntézou vysoce kritického smyslu pro realitu a hlubokými zdroji syčeného optimistického životního postoje. Přitom však prof. Chmelař — zřejmě na základě dlouhodobé zkušenosti — věděl, že všichni nemají tyto jeho povahové kvality; vůči chybám a slabostem druhých lidí projevil nejednou mnoho moudrého nadhledu.

Jubilantovu vědeckému, pedagogickému a organizátorskému dílu se dostalo různých ocenění; jako příklady stačí snad uvést Řád práce (1963) a Zlatou plaketu „Za zásluhy o vědu a lidstvo“ (1972). Ale jsou ještě jiná ocenění realizující se způsobem méně oficiálním; je to osobní odezva, kterou člověk a pracovník po sobě u lidí zanechává a kterou průběh času zvýrazňuje. S plynoucími lety vzrůstá náš obdiv k osobnosti prof. dr. Chmelaře; stále více ho uznáváme za vzor mravních i vědeckých kvalit, za významného budovatele psychologie v Československu a za nezapomenutelného učitele — v nejširším smyslu toho slova — většiny z nás.

Přejeme ze srdce členu korespondentu ČSAV Vilému Chmelařovi ještě dlouhá léta zdraví a osobní pohody.

Olga Kolaříková

PhDr. JOSEF STAVĚL (1901—1986)

17. března 1986 jen několik dnů po dovršení 85 let života odešel jeden z posledních zakladatelů československé psychologie univ. prof. PhDr. Josef Stavěl. Byl jedním z členů první kohorty psychologů, kteří ve 20. létech v nezmapovaném terénu vytyčovali stezky, ze kterých vycházíme dodnes. Svou činností patřil oběma našim národům a stopy jeho práce nalezneme jak v Praze, tak v Bratislavě. Při jeho odchodu bude snad užitečné vzpomenout jeho dílo a užít při tom převážně jeho vlastních slov z rukopisných vzpomínek. Dýchne z nich na nás duch doby a poznáme snad i pracovní podmínky i způsob myšlení našich

předchůdců. Zároveň si zpřítomníme i osobitý Stavělův sloh, přesný a do posledního slova domyšlený.

Josef Stavěl se narodil 12. 3. 1901 ve Znojmě jako druhé dítě v rodině právníka, který byl zaníceným pracovníkem tamní tehdejší české menšiny. Na rodné město vzpomínal až do vysokého věku, dovedl je detailně popsat, ale nikdy se tam nevrátil, aby své dětské vzpomínky nepřekryl pohledem na změnou situaci. Protože ve Znojmě byla tou dobou jen německá střední škola, navštěvoval gymnázium v Moravských Budějovicích, kde roku 1919 maturoval. Již za středoškolských studií se utvářely jeho výrazné zájmy kulturní. Publikoval pod pseudonymem v tehdy proslulém Studentském časopise, kde získal i středoškolskou literární cenu, ochotničil ve studentském divadle a v hudbě se vzdělával se svým spolužákem, pozdějším dirigentem Zděnkem Chalabalou. Po maturitě odešel na filosofickou fakultu do Prahy, kam ho vedly jeho zájmy filosofické i literární. Stýkal se s řadou mladých tvůrců a patřil i k přátelům Jiřího Wolkra, s kterým prochodil řadu večerů po staré Praze. A nebyl by to Stavěl, kdyby šel ve studiích vyslapanou cestou k středoškolské profesuře. Z živelného zájmu o psychologii vznikla rychle uvědomělá potřeba systematického studia, byt i vyhlídky na praktické uplatnění byly v té době více než problematičné.

Doktorát získal Stavěl v roce 1924 a vzpomíná na tuto dobu takto: „Tématem mé disertační práce byl Problém dresúry. Volil jsem je pod vlivem Bühlemovy teorie duševního vývoje, charakterizované mimo jiné rozlišováním tří jeho stádií (instinkt — drezúra — intelligence). V době, kdy jsem se zabýval touto problematikou a topil se, jak tomu v podobné situaci bývá, v příslušné literatuře, jsem prováděl, abych neztratil vztah k realitě, experimentální pozorování na čerstvě vylíhnutých kuřátkách. Laboratoř, vybavená už natolik, aby se v ní daly dělat experimenty tohoto druhu, na filosofické fakultě tehdy ovšem ještě neexistovala. Musel jsem proto pracovat s pokusným „materiálem“ ve svém studentském bytě. Dovezl jsem si několik právě vylíhnutých kuřátek z Hodkoviček u Prahy, kde měl známý vinohradský podnik „Beránek“ expozituru vybavenou také umělou líhni. Choval jsem je ve zvláštní krabici a experimenty konal většinou na podlaze. Rozumí se, že kuřátka díky procesu, který později Lorenz nazval „Prägung“, běhala za mou rukou coby kvočnou a byla na mé imágo brzy zvyklá tak, že jsem mohl některé pokusy dělat na svém psacím stole a na jeho desce je nechat volně probíhat. Připomínám tuto idylu k ilustraci, v jakých podmínkách musel tehdy pracovat student filosofie, který si vzal do hlavy specializovat se na psychologii a v jejím rámci experimentálně traktovat problematiku z fylogeneze.“

Na své psychologické začátky vzpomínal později s úsměvem a píše o této době: „Když jsem dosáhl doktorátu, vydělával jsem si na živobytí různými příležitostnými pracemi, kondicemi, žurnalistikou, překládání z francouštiny do češtiny apod. Kromě toho jsem také vypomáhal při psychotechnických zkouškách v pražské poradně pro volbu povolání. Jako řádný zaměstnanec je tam dělal pan Novák. Neměl žádné odborné vzdělání, profesí byl vlastně vyučený mechanik, člověk natolik inteligentní a bystrý, že mohl celkem uspokojivě administrovat běžné písemné testy, jednoduché zkoušky zručnosti a provádět rozhovor. Zkoušenci byli 14 letí hoši, o jejichž schopnostech k vyučení v tom či onom řemeslu podával posudky. Sám příslušník téže sociální vrstvy, dovedl s mládeží přijít do přiměřeného kontaktu a na základě svých profesio-

nálních zkušeností a díky „zdravému rozumu muže z lidu“ celkem dost spolehlivě je posoudit. Tato „laboratoř“, vybavená místo složitými aparáty jen několika skromnými pomůckami (mimořádně neméně validními v rukou zkušeného pozorovatele jako ona oslnivá mosazná výzbroj), se nacházela v jedné místnosti starého domu v zastrčené malostranské uličce a byla vlastně mým prvním pracovištěm.

To tedy bylo první mé místo jakožto odborného psychologa. Uplatňoval jsem se tam ovšem jako pouhý volontér ex privata diligentia. Jen občas jsem dostal skromnou odměnu v „Ústředí poraden“, které bylo v Křížovnické ulici na Starém městě. Bylo vedeno paní Lancovou, k této funkci způsobilou jak úrovní inteligence, tak i jejími osobními schopnostmi, včetně organizátorských.

Mé první „místo“ bylo tedy velmi skromné, nicméně pro mne velmi důležité jako odrazový můstek. Ředitelka Lancová byla v úzkém úředním styku s Psychotechnickým ústavem MAP, jehož ředitelem byl tehdy docent psychologie na filosofické fakultě UK Vilém Forster a jeho důvěrným druhem, a proto také odborným asistentem Psychotechnického ústavu dr. Váňa, tehdy psycholog. Po druhé světové válce předsedal na pedopsychologii a pedagogiku a stal se ředitelem Pedagogického ústavu ČSAV.

Forster byl vynikající vědec, ale zároveň notorický bohém. Následkem této stránky osobního temperamentu nevynikal pořádností nejen ve svém soukromém životě, nýbrž ani jako pracovník. Když vyšly najevo závažné nepořádky ve vedení Psychotechnického ústavu, musel se místa jeho ředitele vzdát. Spolu s ním odešel z ústavu i dr. Váňa. Tak vyvstala otázka, kdo na jejich místa. Otázka ředitele se vyřešila provizorně. Na přechodnou dobu se jím stal Ing. Lerš, profesor průmyslovky. Ten ovšem školeným psychologem nebyl. Jako technika jej zajímala problematika racionalizace práce, která tehdy přicházela do módy. Součástí této problematiky byla i psychotechnika, zajímala jej proto také ona. Bez školeného psychologa se však ústav obejít nemohl. Já byl vlastně jediným kandidátem, který tehdy padal vážně v úvahu, a tak jsem díky výše uvedeným okolnostem dostal místo odborného asistenta já.

Kromě vyšetřování jednotlivých případů jsem pokračoval ve zkouškách, zavedených mými předchůdci. Při nich šlo o výběr způsobilých strojívedců a dopravních úředníků pro ministerstvo železnic. Jako novum jsem zavedl psychotechnické zkoušky kandidátů pražské konservatoře hudby. Podnět vyšel od tamního profesora Cmírala. Na žádost vedení konservatoře jsme připravili soubor Seashorových testů hudebního talentu, přesněji řečeno jeho elementárních komponent.

Práce mně celkem vyhovovala, dobře jsem vycházel také se spolupracovníky, dr. Pickou, neurologem počínaje a Blažkem, mechanikem ústavu konče. Můj vztah k ústavu se však podstatně změnil, když místo dosavadního vedoucího Ing. Lerše, sympatického konciliantního člověka, byl ředitelem ústavu jmenován profesor psychologie Šeracký. Pociťoval jsem to jako katastrofu pro ústav i pro psychotechniku, kterou měl reprezentovat člověk, jehož hlavními vzpruhami jednání byla vůle k moci, nezřízená ctižádostivost a snaha po sebeuplatnění. Bylo mně zřejmé, že nemohu natrvalo pracovat v ústavu jím vedeném. Ale jak jsem měl řešit situaci, která se jevila jako bezvýchodné dilema, neboť odejít z ústavu znamenalo dostat se do situace člověka bez místa nepřilíš dlouho po tom, co jsem z ní díky ústavu vyvázl.

Řešení přišlo zvenčí. Pokud bylo také dílem náhody či řízení tzv. prozřetel-

nosti, nemohu rozhodnout. Fakt je, že přišlo a že bylo byt i momoděk dílem Slováků. Nedovedu se již upamatovat, zda přišlo v podobě dopisu či delegace. Ať tak či onak, jejich vedoucí činitelé projeví zájem o psychotechniku spolu s přáním, aby pražský ústav delegoval do Bratislavy odborníka, který by měl předpoklady k tomu ji a poradenství povolání na Slovensku zavést. Volba padla na mne. Rozumí se, že jsem bez jakéhokoliv váhání a rozmyšlení přijal. Znamenalo to ovšem, že jsem musel opustit, neznámo na jak dlouho, kroužek sympatických lidí, k nimž jsem měl a nebo si vytvářel přátelské vztahy. Že jsem musel podstoupit riziko jít do neznámého prostředí a v něm po „neznámých cestách“, které jsem musel do jisté míry vlastně sám teprve prošlapávat. Znal jsem sice slovenský venkov, prochodil jsem ho s batohem na zádech (buďto sám, nebo se švagrem), namnoze rovněž po málo vyšlapaných cestách, kde byla příroda nenarušena hypertechnizovanou civilizací a turistickou industrií. Byl mi sympatický také lid, který tento venkov oživoval, navazoval jsem s ním kontakty, vyhledával noclehy v jeho chalupách, košiarech a případně i senících. Ale metropole slovenské krajiny byla pro mne tehdy ještě neznámým X.“

Po příchodu do Bratislavy se dr. Stavěl plně věnoval organizaci i myšlenkové přípravě psychologické práce na Slovensku. Své pojetí formuloval ve dvou článcích uveřejněných v časopise „Hospodářské rozhledy“ (roč. III, č. 1 a 7) roku 1928. Hlavní myšlenky svých úvah formuloval následovně: „Psychotechnika (tento termín znamenal tehdy totéž, co nyní aplikovaná či praktická psychologie) má řadu úkolů. Hlavní dlužno opatřovati v plánovitém, sociálně orientovaném včeleňování jednotlivců do pracující společnosti v souladu s jejich individuálními duševními dispozicemi a v záujmu hospodářského života jako celku. Rozumí se, že tohoto souhlasu má být docíleno aplikací psychologických metod, především psychodiagnostických, jimiž by tyto duševní dispozice byly zjištěny. Zejména pak zdůrazňuji, že tento úkol by nemohl být uspokojivě splněn mechanickou aplikací metod, převzatých odjinud. Nutno vypracovat metody, které by odpovídaly svérázu zdejšího, tj. slovenského obyvatelstva, jeho zvláštnostem, determinovaným specifickými podmínkami, v nichž vyrůstá i žije.“

Doslova v prvním článku píše: Preto, podľa môjho názoru, mal by byť založený v Bratislavě vedecký ústav veľkorysého programu, ktorý by najprv opatrnil vedecký základ pre praktickú činnosť, ktorý by sice neslúžil praktickým cieľom ihneď, ale za to pozdejšie by im slúžil dobre. Alebo takýto ústav, alebo radšej žiaden. To hovorím s plným presvedčením. . . . Vedecká výzkumná práca je teda predbežne jediný a naprosto potrebný úkol, ktorým by sa mal bratislavský psychotechnický ústav zpočiatku zaoberať. Tento úkol mu dáva aj jasný smer. Konkrétne praktické úlohy musia sa vyvinuť práve z neho a na jeho základe, čiže z hlbšieho psychologického preniknutia slovenských pomerov. Som presvedčený, že jedine takový vedecký ústav bol by skutočne praktický. Jedine on mohol by byť aj dôstojným reprezentantom psychotechnických snáh na Slovensku.“

„Toto stanovisko jsem na ustavující schůzi zastával s takovou rozhodností, že se mi podařilo přesvědčit účastníky, že bez této předběžné výzkumné práce je jakákoliv praktická agenda problematická. Nekompromisnost mého stanoviska byla ovšem jen jedním z faktorů, které vedly k tomuto výsledku. Dalším, neméně významným, byla povaha Slováků, tj. celkem a zhruba vzato (a jak

jsem je během svého působení na Slovensku i později měl příležitost poznat) jejich sangvinický temperament a s ním související impulsivnost, pružnost, schopnost nadchnout se vůbec a něčím novým, imponujícím zvláště. Nebudu dále pokračovat ve výčtu dalších rysů a stavět proti nim rysy v nejednom směru opačné, charakteristické pro průměrného Čecha.

Na závěr bych zde v zájmu historické pravdy uvedl, co vlastně bylo prvotním podnětem k zavedení odborné psychologie na Slovensku. Senátor Stodola, který předsedal zakládající schůzi Psychotechnického ústavu o tom hovořil takto: Setkal se v Topoľčiankach s tehdejšími presidentem. Přitom přišla řeč na knihu „Správná volba povolání“, která někdy v té době vyšla a dostala se starému pánovi do rukou. Vyjádřil se, že moderní instituce poraden povolání je velmi sympatická a důležitá a nakonec nadhodil otázku, zda by nemohla existovat též na Slovensku. Senátor Stodola vzal tuto myšlenku za svou a výsledkem byl bratislavský ústav, který byl založen v polovici roku 1928.

Původně byl umístěn v Panenské ulici ve dvou místnostech bývalého paláce, sice velmi prostorných a svým způsobem luxusních, ale pro naši práci málo vhodných. Je příznačné pro pracovní styl Slováků, že ústav, který původně byl institucí na spolkové bázi, byl díky pružnosti a porozumění rozhodujících činitelů převzat již roku 1930 do zemské správy a byl tehdejší „Krajinou Slovenskou“ též finančně vydržován. Také jeho umístění se změnilo a nacházel se v novostavbě Učňovských škol, velké dvoupatrové moderní budově, v níž dostal jedenáct místností. I tato budova je jako mnoho jiného svědectvím slovenské velkorysosti. Nebyly v ní jen prostory pro dílny a učebny běžných řemesel, nýbrž také „Škola uměleckých řemesel“. Měla několik oddělení, vedených vynikajícími osobnostmi, k nimž patřili výtvarníci Fulla, Galanda, Malý, architekt Rossman, umělecký fotograf Funke, sochařka a keramička Horová aj.“

Na výzvu profesorů Hendrycha a Tvrdého, kteří tehdy působili na bratislavské filosofické fakultě se Stavěl habilitoval v roce 1936 svým spisem Hlad — příspěvek k analýze pudu. Vytvořil zde na svou dobu nejen jedinečné souborné dílo, ale zároveň v řadě aspektů přeběhl světovou vědu jak v kritice některých pojmů, tak v pozitivní formulaci otevřených problémů. Zmíňme se alespoň o Stavělově zdůvodnění strukturovanosti motivace a její hierarchie proti ještě dodnes mnohdy unitárnímu pojetí pudu a o rozpracování složitého přediva alimentárního chování, včetně neširších souvislostí i s chováním sociálním. Výzkum speciálních hladů jako motivačních jevů se ve světové literatuře začíná objevovat a zkoumat v přiměřené míře teprve v 70. letech.

Svá východiska k metodám psychologického výzkumu formuloval Stavěl v předmluvě k této monografii: „Metodologicky vycházím z předpokladu, že skutečnost, k níž je poukazováno termínem pud nebo instinkt výživy možno poznati jen vzájemnou kombinací metod a poznávacích hledisek. Jest třeba studovati zážitkový aspekt této skutečnosti, jest třeba studovati její vnější aspekt, tj. alimentární chování, hlavně ovšem jeho primární, kongenitální formy, jest dále třeba studovati jednak somatické pozadí tohoto prožívání a chování, tedy vztahy psychosomatické, jednak pozadí sociální, tedy sociálně psychologické vztahy. Soudím, že jen tunelováním ze všech těchto stran lze se blížiti poznání dotyčných struktur v jejich dynamické výstavbě, složité vrstevnatosti a celistvosti. Snahu po záměrné syntéze metod, které byly v poslední době některými směry v psychologii vytyčovány jako nesmiřitelné protivy,

nepovažují za eklecticismus, nýbrž za nutnost, která je diktována zvláštní povahou předmětu psychologie.“

Není bez zajímavosti ani to, jakou cestou se Stavěl k tématu své habilitace dopracoval: „Z retrospektivního nadhledu nyní soudím, že jsem o této otázce dost důkladně a abych řekl strategicky neuvažoval. Volil jsem za téma nejprve problém, který se nabízel jako jeden z nejaktuálnějších pro práci, kterou jsem se zabýval jak já, tak tehdejší aplikovaná psychologie vůbec, totiž problém inteligence. „Měření“ její úrovně bylo tehdy (a je ponejvíce dosud) jednou ze základních metodik psychodiagnostiky, a proto již tehdy byly alespoň pro hlubší duchy a zodpovědné pracovníky, a proto jsem o této otázce ožehavé otázky: co je obecná inteligence resp. intelekt, zda jde o jakousi jednotnou funkci nebo se skládá z více nezávislých komponent, faktorů atd. Nebudu vypočítávat různé přístupy, jichž bylo užito při traktování této stejně fundamentální jako složité problematiky. Omezím se na konstatování, že sám jsem volil přístup genetický, a to v tom smyslu, že jsem chtěl na základě zoopsychologického materiálu rozpracovat otázku rozdílů a afinit mezi tzv. „inteligencí“ a „instinktem“, a to jak po stránce behaviorální (což u instinktu znamená otázku povahy instinktivního chování, jeho stereotypnosti, variability, plasticity atd.), tak po stránce vnitřní struktury instinktů, která zahrnuje zhruba řečeno kromě dispozic kognitivních také faktory motivační. Pokud jde o empirický materiál, měl jsem k naznačené problematice kromě pozorování referovaných v literatuře k dispozici i některá pozorování vlastní.“

V Bratislavě doc. Stavěl začíná i své dlouholeté studie detailního rozboru instinktivního chování. „Chtěje přesně poznat typické úkazy instinktivního chování do detailů a v plné jejich konkrétnosti, zahrnul jsem do svého pracovního programu také experimentální zkoumání projevů jednoho z „klasiků instinktu“ z říše hmyzu, larev mravkolva obecného. Našel jsem je v dostatečném počtu na svahu úvozu odbočujícího ze Slavičího údolí. V té době bylo ještě vskutku idylické, dokonale tiché, dopravním ruchem, zástavbou a jinými vymoženostmi technické civilizace nezasažené. Pokud se pamatuji, krčila se v něm při cestě pod nádhernými vysokými listnáči jediná bídná chalupa. Chtěje uniknout „vřavě světa“, chodil jsem do této vpravdě ještě nenarušené přírodní oázy občas na procházku. Narazil jsem na sídliště mravkolvů čirou náhodou. Byla svým způsobem šťastná, z hlediska životní ekonomie jsem ji však měl být raději ušetřen.“

Experimentální pozorování jsem konal v pokojíčku pro služku, který patřil k příslušenství mého tehdejšího bytu v moderní vile a který jsem zařídil na fotografickou laboratoř. Pozorování pohltilo mnoho času, do velké míry také nočního, vlastně půlnočního, neboť v podmínkách, za nichž jsem pozorování prováděl, byly larvy ke konstrukční aktivitě, která mne zajímala především, nejpohotovější právě po půlnoci v době největšího ticha.“

Z rozsáhlého protokolárního a fotografického materiálu, který Stavěl zpracoval, byla publikována jen malá část v podobě časopiseckého článku (O vlivu potřeby potravy na instinktivní činnost konstrukčního typu). Rozsáhlá monografie, která obsahovala mnoho desítek fotografických záběrů konstrukční aktivity mravkolva zůstala v rukopise. V paměti jeho žáků jsou však zachyceny jeho vysokoškolské přednášky, ve kterých svůj výklad o plasticitě instinktivních aktivit demonstroval právě na podkladech z plánované monografie.

Praktická činnost v Psychotechnickém ústavu vedla prof. Stavěla k proble-

matice poznávání osobnosti člověka. I zde zdůrazňoval a v praxi prosazoval zásadu, že poznání jedince může být založeno pouze na kombinaci různých metod a že tedy psychodiagnostika musí být vícedimenzionální. I když sám věnoval značné úsilí konstrukci a vytváření psychometricky ověřených testů, zdůrazňoval, že jsou v nich skryta mnohá úskalí, které je možno překonávat jejich kontrolou a ověřováním pomocí jiných metod. Ani po více než 40 letech inflaci nejrůznejších dílčích a často ne dobře prověřených metodik, užívaných mnohdy bez znalosti jejich výchozích předpokladů a bez pochopení jejich sociálního či kulturního pozadí, zní ještě varovněji. Ukázkou promyšlené kombinace kvantitativních technik zkoumání s jemnou kvalitativní analýzou získaných dat pak byly Stavělovy studie o lidských zájmech.

V podobné komplexnosti viděl prof. Stavěl i problematiku psychologického poradenství. Uvědomoval si již ve 30. letech rozpor mezi požadavkem plánovitosti a rozumnosti při vedení k volbě povolání a bezplánovitostí organizace hospodářského života v kapitalistické společnosti. Psychologický aspekt poradenství se mu proto jevil jen jako dílčí pohled, který sám o sobě a bez začlenění do širších souvislostí nemůže být uspokojivý. Z psychologického hlediska pak zdůrazňoval ideu vedení pro volbu povolání proti mechanickému a jednorázovému vyšetřování mladistvých osob.

Prof. Stavěl ovlivnil nejméně dvě generace psychologů i jako vysokoškolský učitel. V roce 1945 nastupuje jako profesor obecné psychologie na pražskou filosofickou fakultu. Jeho přednášky — ať již se týkaly problematiky osobnosti, instinktu, vnímání, psychopatologie, dějin psychologie či jiných témat — byly vždy pečlivě zpracovány, opíraly se o kritický rozbor rozsáhlé literatury a byly podány vědecky přesným a slohově vytríbeným jazykem. Byla to škola kritického myšlení, jasného formulování problémů v celé složitosti i patřičné zdrženlivosti ve vyvozování neúměrně generalizovaných obecných závěrů.

Po odchodu do zdravotního důchodu se prof. Stavěl vrátil ke svému oblíbenému tématu a v roce 1971 vydal knihu „Antická psychologie“. Myšlienky starověkých filozofů nebyly pro něj mrtvým materiálem, ale dokázal je aktualizovat a převádět i do problematiky současné psychologie. Z povzdálí a s nadhledem sledoval i vývoj současné naší psychologie a při obsahové analýze našich akcí objevoval mnohdy trendy, které si aktivní účastníci psychologického dění mnohdy neuvědomovali.

Stýkal jsem se s prof. Stavělem po dlouhá léta jeho stárnutí. Psychologie mu zůstala životní láskou a se svou obvyklou důkladností studoval i řadu nových publikací a často dokázal napsat všechny síly k tomu, aby sehnal právě ty prameny, které ho zajímaly. Sledoval stále literaturu etologickou a zajímaly ho její extrapolace na širší společenskou praxi, sledoval problematiku motivace sice se zájmem, ale se značnou skepsí, že moderní literatuře chybí teoretická orientace.

Rád se vracel ke klasické beletrii a jak postupně přibývala léta, hledal spíše literaturu uklidňující než znepokojivou. Často říkal, že jeho zájem se přesunul od Dostojevského k Tolstému a Turgeněvovi. Vracel se v posledních letech i ke kořenům české literatury 19. století a jeho poslední literární láskou byla Karolina Světlá. Ovšem jeho hlavním zájmem byla hudba — vytríbený hudební smysl, bohatá sbírka gramofonových desek a systematické sledování koncertů z rozhlasu v pozdních nočních hodinách — mu poskytovala životní útě-

chu. Ale opět se zde prosadil jeho psychologický zájem. Sledoval nahrávky téhož autora různými interprety a snažil se tak proniknout i do jejich osobnosti.

Při odchodu prof. Stavěla se vynořuje celá řada otázek. Jeho dílo nebylo rozsáhlé, ale působilo vždy jako výzva — ať již k následování či k polemice. Mnozí z mé generace patří svým způsobem ke Stavělově škole — nikoliv podle jména, ale podle stylu práce. Nevycházeli jsme ze stejných východisek, neřešili jsme stejné problémy ani nevolili stejné metody, ale učili jsme se kritickému myšlení, přesnému vyjadřování, chápání složitostí psychologické problematiky a vědomí, že každé zjednodušení i každé rutinérství povede na scestí. A za tuto životní zkušenost mu zůstaneme vděční.

Ale přesto se vtírá jedna otázka. Stavěl mnohokrát předstihl svou dobu. O více než deset let předstihl Lorenze v popisu etologického pojmu vtištění. V Hladu předstihl svou dobu o třicet i více let jak v kritice některých pojmů, tak i v pozitivní formulaci řady problémů. Jeho úvahy o komplexnosti psychologických postupů se prosadily ve světové literatuře až mnohem později pod heslem mnohdimenzionální diagnostiky. Úvahy o výchově k volbě povolání na rozdíl od jednorázového poradenství našly reálný dopad až začátkem 60. let. A přece kdo z nás si tyto skutečnosti v plné šíři uvědomil? Co chybělo k tomu, že Stavělovo jméno (ale i jména řady jeho vrstevníků) se nestalo světovým? Snad někdy malé poměry, snad válka, která zbrzdila rozběh celé generace, snad i jistý nedostatek důvěry v sílu vědy malého národa a snad i malá motivace publikovat ve světových jazycích. I v tomto smyslu by měl být osud našich učitelů jistým poučením, že potřebujeme více sebevědomí, protože konkurovat světové vědě — alespoň v některých tematických okruzích — je v silách československé psychologie.

Stavělův život se uzavřel. V mnohém byl nenapodobitelný, ale v mnohém je inspirativní. Rozhlédneme-li se, kde všude se dnes psychologie uplatňuje, najdeme tam stopy Stavělovy a stopy jeho druhů z generace otců — zakladatelů.

Václav Břicháček

JUBILANT: LADISLAV STRMEŇ, PROM. PSYCH. PhDr., nar. 27. 3. 1917

PhDr. Ladislav Strmeň absolvoval štúdium psychológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v r. 1972 so špecializáciou na psychológiu práce. Psychologickú prax rozvíjal prevažne v rámci Slovenského úradu bezpečnosti práce, a to hlavne v oblasti personalistiky, organizácie a odborného vzdelávania. Prednášal psychológiu práce a sekurizačnú psychológiu na Slovenskej odborovej škole v Sládkovičove a tiež aj v rámci rezortných inštitútov ministerstiev a generálnych riaditeľstiev (školenie vedúcich pracovníkov). Teóriu a prax sekurizačnej psychológie publikoval v časopisoch ROH, zameraných na bezpečnosť a hygienu práce; rozpracovával menovite psychologické aspekty koncepcie a metodiky dozoru nad dodržiavaním bezpečnostných predpisov a opatrení. Bol spoluautorom významnej príručky Rukoväť hygieny práce (1985). V súčasnosti spracováva podklady pre príručný psychologický slovník.

Ján Ch. Raiskup